

ФЕДІР МИКИТА

ПРОЩАЙТЕ,
РІДНІ КАРПАТИ

FEDIR MYKYTA

**FAREWELL,
MY NATIVE CARPATHIA**

(Short Story)

CARPATHIAN RESEARCH CENTER

TORONTO FREE PRESS PUBLICATION LTD.

Canada — 1986

ФЕДІР МИКИТА

ПРОЩАЙТЕ, РІДНІ КАРПАТИ

О п о в і д а н н я

КАРПАТСЬКИЙ ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ВИДАВНИЦТВА «ПРОБОЄМ»

Канада — 1986

ВІД АВТОРА

Метою моїх спогадів не є прославити своє ім'я, а написати про свої переживання, які прийшлося переживати також багатьом моїм землякам-закарпатцям. Не один з нас пережив багато важких хвилин в житті і з біллю в серці покидав свою рідну Землю. Отож, в своїй скромній повісті та віршах хочу передати велику тугу за рідним краєм і любов до свого народу.

Федір Микита

J. O'Hara.

ПРОЩАЙТЕ, РІДНІ КАРПАТИ

Оповідання

По шинах заскрипіли залізні колеса старих, досить подравлених тягарових вагонів, які, колихаючись, з добрим гуркотом зупинялися на станції.

Я стягнув з голови ковнір військового плаща, ліпше сказати, витягнув голову, котру я був затулив ковніром, а очі примусово закрив, надіючись трохи заснути, щоб скоріше минула ніч і щоб холоднуватий вітер, котрий так сильно вривався через розбиті щілини, не морозив моє обличчя. Я не знаю, чи я спав, чи лише втопився в глибоких думках.

В поїзді почувся якийсь надзвичайний шум, який шумів все голосніше. Я подивився через розбиту щілину і подумав: «Скоро буде ранок, бо сумеречні сутінки розтягаються, а поміж ними стає видніше».

«То вже першого жовтня 1945 року»,— подумав я, дивлячись, щоб побачити що то за станція. Я ще раз прижмурих очі на маленьку хвилинку, а потім разом з широко відкритими очима витягнув голову як той півень, що хоче заспівати. «Чоп» — великими білими буквами було виписано на червоно-цегловій напіврозбитій будові. Чоп — це велика роздільна станція, котра відділяє Закарпаття від Мадярщини і Чехословаччини.

«Пересідати!» — звучно рознісся голос, а в вагоні, здається, вже всі стоять на ногах, щоб як скоріше вискочити з того брудного вагона. Надзвичайна заверюха зробилася, коли всі почали виходити і шукати поїзда, котрий їде в його сторону: на Ужгород, на Мукачево, на Берегово і Хуст.

Мені здається, що я скоро знайшов поїзд в свою сторону, але як я подивився на вагон, то він здавався ще гіршим як той, з якого я шойно виступив. «Видно, що ми ліпшого й не заслужили за нашу боротьбу»,— подумав я...

Два роки активної військової служби, більше півтора року на фронті, а десять місяців у неволі... То хіба я заслужив щось ліпшого? А тут таких і подібних немало. Но нехай буде який-небудь, аби докалатати туди, куди нам потрібно. Яку велику дорогу ми зробили: п'ять днів і п'ята ніч. Польща, Чехословаччина!.. Тут моя думка розбилася, бо мої очі зупинилися на гуртку людей, котрі стояли на станції і, похитуючи головами, а очима ясно сіяли, шукаючи загублену людину, котра ось-ось з'явиться і зробить для них велику несподівану радість. З-поміж невеликого гуртка виступила старша жінка, середнього росту, в широкій сукні. З її уст, від великої несподіванки вибухнув голосний крик: «Яну! Яну мій!» — і впала, як підкошена трава на косу.

Кілька жінок, що стояли біля неї, оглянулися, коли вона вже нерухомо лежала на каменистому піску, що видно недавно навозили, щоб вирівняти розбиту площу станції. Два міліціонери наблизилися до гуртка, котрий стояв над напів-мертвим тілом старшої жінки. Один з них голосно вимовив: «Чтo здесь такое?» В тій хвилині молодий чоловік, похитуючись, тримаючи в правій руці палицю, котрою допомагав собі утримувати рівновагу, наблизився до гуртка, де набігло вже немало людей. Один чоловік в цивільному одязі підійшов до молодого чоловіка «Яна», і хотів взяти його під ліву руку, щоб йому допомогти, але перелякано пустив напів-порожній рукав військового плаща.

Було чути ще деякі голоси: «Яну! Яну!», а інші кричали: «Такого ви не знаєте? За такого не чули?» Але з поїзду ніхто не відзивався. Хвилинна тишина, якби нікого не було в поїзді, лише поїзд за якийсь час засвистів і закурив димом та вирушив у дальшу дорогу. Так багато військових в поїзді, і ніхто не відзивався до тих запитань, до тих прохань. Бліді, поморщені обличчя, в котрих певно заховується якась таємниця, почали оживлятися тихою потіхою, бо очі, хоч і похмурі, та пильно дивляться через розбиті щілини. Як минає сірий туман, дерева і стовпи, стрілою пролітають перед очима. Ось і горбки, а там і гори. Але їх ще не видно, бо ще не розійшовся нічний туман, котрий розлігся відпочити від вітру. Кілька років тому ті військові співали, співали, хто любовну пісню, а хто прощальну, але всі співали. До активної служби, чи в мобілізацію, по всіх залізничних станціях лунав спів, розносився і жаль.

А тепер? Боже, як все змінилося! Ніхто з тих людей і не подумає відкрити уста, підняти голос цісні, якої-небудь пісні. Та ж тепер нам співати, тепер нам веселитися, бо ми вступили на свою рідну землю. Ми вертаємося з немоло-

сердної війни живі! Но про здоров'я кожний про своє знає.

Того «Яна» зустрічала рідна мати. Боже, а мене хто буде зустрічати? Та хіба я сирота? Хоч рідної матері я вже давно не маю, але в мене є браття, сестра і батько. Але хто знає, чи батько ще живий? А браття? А може прийдеться сказати, що браття були, а вже нема... Сестра повинна бути дома, бо жінок на війну не брали. То також і Оленка буде дома. «Ох, Оленко, Оленко!» — І моє серце сильніше почало тріпотатися, ось-ось вирветься з грудей і стрілою полетить скоріше поїзда подивитися на Оленку. В горлі щось заткало, а легені так стиснуло, що навіть дихнути неможливо. Я, здається, хотів сам до себе заговорити, але в легенях забракло повітря, і я лише тихесенько промовив: «Оленко!»

Сьогодні, першого жовтня, минуло вже два роки, як я не міг дати про себе ніякої вістки. «Може ти вже другому подала свої уста цілувати? Може ти вже другому усміхаєшся? Ні, Оленка того не зробила, вона чекає, щоб знову мої уста цілувати»...

— Ужгород! — викрикнув голос провідника. Ах, чорт побери, так задумався, що і не зауважив, що треба висідати.

На станції було чимало людей. Я, прискорюючи кроки, спішив скоріше дістатися до хати, де колись сестра з своїм чоловіком мешкала. Але хто знає, чи вони тут ще мешкають.

Я застукав до дверей. Хтось підійшов і відчинив. Не встиг я зробити й кроку, як сестра кинулася мені на шию і невизраєм голосом вимовила: «Михасю! Михасю!». В тій хвилині сильний чоловік підхопив мене разом з сестрою (то був її чоловік), і я не пам'ятаю, чи сам вступив до хати, чи він заніс нас обох.

— Ти живий! Ти живий, братчику! — здивованим голосом вимовила сестра.

— Мамо! Мамко, хто там? — крикнув тоненьким голосочком хтось в другій кімнаті.

Не встигла сестра відповісти, коли перед нами з'явився хлопчик з заспаними очима. Він широко відкрив очі, здавалося, що здивований хлопчик все хотів побачити. Він швидко підскочив до мене і щиро притулив свої маленькі устоська до мого обличчя, а руками обняв мою шию, притискаючись до мене скільки сили.

— Коли ти останній раз їв щось? — запитала сестра.

— Вчора. Ти знаєш, що вчора ми переїздили через Чехословаччину. Поїзд зупинявся, а люди, переважно жінки,

принесли нам хліба, води, а кілька жінок принесли вареної бараболі.

— Багато людей цілими днями, навіть і ночами, чекають на станціях на поїзд з невільниками,— сказала сестра.

— Синочку, йди помийся,— сказав Петро, чоловік моєї сестри, до хлопчика, котрий дуже здивовано дивився на мене. Я не думаю, що він пам'ятав мене, бо, якщо я не помиляюся, йому ще не було й двох років, як я останній раз тримав його на руках.

Петро не мав часу довго говорити, бо мусив іти до міста. Він лише сягнув за пляшкою, поставив її на стіл і сказав:

— Наливай собі сам тої «запіканки», бо я мушу спішитися. А ти дай йому щось перекусити, а то з голодним жолудком і язик не хоче повертатися,— а сам, усміхаючись, вийшов з хати.

— Ходи, умийся, я вже води нагріла,— сказала сестра.

Я умивався, а вона, приготувавши мені чисту сорочку і моє убрання, з плачем розказувала про теперішнє життя.

Я випив тої «запіканки», але їсти багато не міг, бо видно, що мій жолудок добре стягнувся, як шкіряна торба після гарячої води.

— Чого ти плачеш? — запитав я сестру.

— Ой, ти не знаєш, як тут страшно жити. Але ми з Петром дуже щасливі, бо, як знаєш, Петра не брали на війну, тому що він робить на станції.

Тут я подумав собі: «Той чоловік насправду має надзвичайне щастя». В 1938 році, як він вийшов з активної військової чехословацької служби, дістався маленьким урядовцем на станцію, і від того часу працює на цій досить важкій роботі. Він живе собі в домі, де лише залізнодорожники можуть мешкати, бо ті всі будови належать до залізної дороги.

— Я не знаю, що б ми робили, якби Петро там не працював. Він працює вночі, бо він молодий, то мусить вночі працювати. Прийде раненько з роботи, повідомить мене (бо він знає), які продукти привезли до крамниці. А я раненько піду з сусідками і чекаю, щоб щось купити. А буває, що така черга назбирається, що нераз і цілий день стоять люди, щоб щось купити.

Марія говорила таким сумним голосом, що й мені збралося сумно. Одягаючись в чисте цивільне убрання, я на хвилину задумався, а сівши на лавку згодом і задрімав. Коли

сестра це побачила, то дещо приказним тоном, як до молодшого брата, сказала:

— Ти нікуди не підеш, поки трохи не виспишся.

Але разом з тією розмовою вона пригадала, що минулої неділі тут були Оленка з сестрою і мамою:

— Ти знаєш, ми трохи сміялися, а трохи плакали, бо Оленка говорила, що ти привиджаєшся їй у сні. Неначе сидиш під хатою на лавці, а коли вона запрошує тебе до хати або сідає біля тебе, то ти пропадаєш з виду.

Моя сестра так розговорилася, що здається в короткому часі хотіла все розказати. Вона розказала, що батько живий, Іван (брат) живе дома, коло батька. Ірина недавно дістала дуже радісну вістку, що Миколай живий, але мусить працювати у шпиталі для військовополонених. Він надіється скоро пропустки. Так Миколай переказав одним чоловіком, що приїхав додому з того шпиталю.

— Ірина живе на старому місці,— додала сестра.— Але ти не лягаєш, мабуть хочеш піти відвідати Оленку? Вона скоро буде дома з роботи.

Я був готовий виходити з хати, а тут Петро прийшов, вернувшись з міста. Сестра на виході сказала:

— Ми також незадовго прийдемо, правда Петре?

Я не знаю, що Петро відповів, но здається, що він не мав іншого виходу.

Сонце було вже високо і похмуро поглядало, може тому, що по дорозі мало було видно цивільного населення. Лише «солдати» з задертими носами ходили по місті, як півні по смітнику. Пару тягарових автомашин підняли шум, проїхавши по Мукачевській вулиці, з котрих рознісся спів (но краще сказати крик) в повітря, ударяючись по напіврозбитих будовах. Я на хвилинку зупинився. Про що я думав, я й сам не знаю. Я стояв і дивився на автомашини, на колеса, як вони скоро крутяться, і мені неначе щось в голові закрутилося. Затихав шум автомашин, затихав і спів, крик ставав глухим, незрозумілим. Я повернув голову і насильно пустив крок вперед. Та ж я вирушив відвідати свою наречену, а не роззявляти тут рота. З такою думкою я, неначе гнівний, що даремно втратив кілька хвилин, приспішив свої кроки.

* * *

Я застукав до дверей і зразу ж відчинив їх, навіть не затримався щоб почути, чи можна увійти. Всі зі здивуванням підскочили, повернувши голови і погляд до дверей. Вони дивилися на мене широко відкритими очима, як на чужинця.

Оленка перша приступила до мене, коли я тихим голосом вимовив: «Слава Ісусу Христу!» і зі здивуванням закричала: «Михасю! Михасю!» — та затихла, бо сильно

притулила свої уста до моєї шиї та обсипала мене поцілунками, котрі в тій хвилині ніхто не почислив би.

В хаті настала хвилива мовчанка, лише Оленка з радості, але дивним тоном вимовляла: «Ти живий! Ти живий!»

В материних очах заблистіли сльози і покотилися по зморщинах здивованого обличчя. А сестра Оленки, Марійка, широко розкрила очі, здавалося, що вона не вірила, хто вступив до хати. Вона разом з мамою приступила до мене і вони обидві вп'ялися в мене, як п'явки: обнімали, цілували і говорили якимсь дивним голосом незрозумілі слова. Батько мабуть не міг дочекатися, щоб привітатися зі мною і вимовив трохи приказним тоном:

— Пустіть уже чоловіка, а то з ніг звалите.

Тоді виразніше почулися слова: «Ти живий! Ти живий!»

Дивна метушня зробилася в хаті. Мати, утираючи сльози, усміхалася до Марійки, котра в обіймах матері, широко відкритими очима дивилася на мої привітання з батьком. Батько після привітання сів за стіл і загадково придивлявся, що робиться в хаті. Я сів за стіл, а Оленка біля мене, притуливши свою голову до мого плеча, шепотіла:

— Мені не віриться, що ти живий. Розкажи, розкажи, як ти переживав у неволі? Розкажи! — голосніше вимовила Оленка.

Батько відкрив уста, хотів також щось сказати, але стримався. Може тому, що зауважив, що я дивлюся на нього.

— Буде час, Оленко, на все,— дивним тоном вимовив він.

Оленка, тримаючи мою руку і перебираючи пальцями, як на акордеоні, потискувала то один палець, то другий і приглядалася то на мою руку, то на моє бліде обличчя.

— А де перстень заручення? — здивовано запитала вона.

— Перстень забрав один солдат, як я попав у неволю.— Я хотів ще дещо сказати, але Оленка перервала мене.

— Ох, що вони тут виробляють, якби ти знав...

За той час Марійка з мамою подали на стіл вечерю.

Батько встав і хотів вийти з хати, та, подумавши, сказав:

— Ходи зі мною.

— Куди ти його викликаєш? Не можеш сам принести?
— сказала мати.

Я вже стояв на ногах, щоб іти вслід за батьком, котрого я вже третій рік так називав. Ми зайшли до пивниці, а батько, порозкидавши старі дошки і брудні папери, витягнув пляшку.

— Багато заховали тої «водиці»?— уміхнувшись, запитав я.

— Ця вже кінчається, а на нову я не спромігся,— сказав він і важко зітхнув.

— Що вам так тяжко?

— Мені то не тяжко, бо я вже досить старий, але вам, молодим...— Він тримав пляшку вина перед собою і чомусь сумно дивився на мене. Я мав би тобі багато розказати, та тепер часу немає. Я тобі скажу лише пару слів: не розказуй нікому, де ти був, як тобі поводилося, що бачив. Навіть Оленці не розказуй багато, бо сьогодні такий час: мовчати і мовчати,— сумно дивлячись на мене і похитуючи головою, вимовив він останні слова «мовчати».

Оленка відчинила двері до пивниці і запросила на вечерю. Вечеря вже не була такою, як я сподівався. Ми випили по склянці вина, коротко і загадково переглядаючись між собою. Від жінок запитання сипались одне за другим, але відповіді були короткими. Мені в думках звучало одне: чому батько сказав мовчати, навіть Оленці не розказувати багато? Про те я добре знав, бо не раз чув, будучи в Україні, що під окупантом треба мовчати.

— Випий ще одну на здоров'я.

— Дякую, то уже не на здоров'я, бо я від одної чую шум в голові,— відповів я батькові, що припрошував випити, а сам вихилив до дна з своєї склянки. «Ах, Боже, який я слабкий, від одної склянки вина трохи не оп'янів»,— подумав я. Видно, Оленка зрозуміла мою думку і сказала:

— Ти змучений, правда?

— Нехай ляже відпочити,— додала мати.

«Як мені лягати відпочивати, коли я ще не відвідав родину брата Миколая»,— подумав я і відповів:

— Я піду відвідати родину брата.

— Ну, добре. Випий своє вино і підемо разом,— вимовила Оленка.

Не минуло й кількох хвилин, як дівчата замоталися по хаті, пригтовляючись до відходу. Вони були такі веселі, щось шепотіли, навіть не дали можливості нікому слова сказати. Мати позбирала з стола, та ще не привела до порядку, як заходила біля нас. Дівчата взяли мене попід

руки, неначе п'яного, і ми вирушили до мого брата Миколая, краще сказати до швагрової, бо Миколая ще не було дома.

У швагрової ми не затрималися довго, у Ірини своя недоля. Її чоловіка (мого брата) забрали до війська два місяці перед народженням хлопця, якого вона мусила віддати до своєї матері на утримання, бо самій треба було ходити до роботи. Миколай, як батько, то лише два рази бачив свого сина протягом більше як трьох років.

* * *

Коли ми вернулися назад, за столом уже сиділи Петро з Марійкою. На столі стояла пляшка вина і закуска. Радісний настрій панував у хаті. Петро встав зі свого крісла і присів біля Оленки. Він завжди був жартівливий і веселий у товаристві. Заглядаючи їй в очі, він сказав:

— Ну як, Оленко, уже не в сні привиджається? Уже не пропадає з виду?

Тут всі розсміялися, а Оленка, глянувши на мене, і сама розсміялася. Після пару склянок вина і трохи жартів, я сказав до дівчат:

— Може підемо трохи до міста, бо я завтра поїду додому.

Петро скоро знайшов відповідь:

— А ти що, прийшов наїстися-напитися і дівчат попід руки?

— Що? Заздрісний, що тебе не беремо з собою? — перебила його Марійка.— Нам таких старих не треба,— хоч Петро небагато був старший від мене.

— Добре, добре,— сказала Марійка, Петрова жінка,— добре підтерла тобі носа,— і ударила його по плечах.

Дівчата були надзвичайно веселі від таких жартів і тому, що я відгадав їхню думку піти трохи до міста. Тут і так ми мусили закінчити жарти, бо Петро збирався до нічної служби на станцію.

— А коли ти вернешся з дому?— запитала моя сестра.

— Я думаю, що за пару днів,— відповів я. — Вбирайтеся, дівчата, підемо.

— Ми вже вбрані, нащо ліпше? Уже й так вечір,— відповіли дівчата одноголосно.

— В котру сторону підемо?— запитала Оленка, вийшовши з хати.

— Куди самі хочете,— відповів я.

Ми перейшли пару вулиць і зупинилися біля річки Уж. Вечір був не зовсім тихий. Від річки дихало холоднуватим осіннім повітрям. Вітер хвилинами зменшував свою силу і швидкість, а хвилинами таки добре роздував повітрям, котре

заносив з гір Карпат. Тут Карпати, а за ними стеляться прекрасні степи, українські села, в котрих тепер, у вечірню пору, лунає спів української молоді. Але Бог знає, чи вони і тепер так співають, як колись?

Мої думки відлетіли далеко-далеко, де я колись розважав свій смуток між українською молоддю.

Оленка перервала нитку моєї думки:

— Що ти такий задуманий? — І притулилася до мого плеча.

— Ось сідаймо тут на лавку,— сказала Марійка.

— Що ти, серденько, такий холодний до мене? Ти щось багато думаєш,— сказала Оленка, притулившись сильніше, неначе хотіла пробудити мене з того задумання.

З одного боку Оленка, а з другого Марійка притулилися до мене.

— Ти колись так мило і весело говорив, а тепер? — тихим, задуманим і тремтячим голосом говорила Оленка. — Тепер і не притулиш до своїх грудей, як то було раніше, не поцілуєш з таким теплим відчуттям. Боже, що з тобою сталося?

Мої думки були далеко. Над горами кружляють темні хмари, сходяться з вершинами гір, неначе шепочуть собі якусь тайну і відпливають одна за другою та пропадають з виду десь в далекій даличині Карпат.

«Карпати, Карпати, що з вами сталося? Що робиться у ваших обіймах?» — і я тяжко зітхнув. Боже, чому так сумно? І місяця не видно, щось сьогодні забарився, чи може ніяк не вимотається з-поміж похмурих хмар?

Видно, Оленка щось зрозуміла з моїх думок, бо підняла голову, дивлячись в сторону Карпат. Вона взяла мене своєю теплою рукою за ніс і повернула мою голову до себе:

— Що ти такий задуманий, меланхолічний, скажи. Ти часто згадував про Україну, а тепер ти був в тих сторонах, то розкажи що-небудь, бо мені сумно. Ти знаєш, що тепер там в Карпатах якась партизанка. Ох, тепер там страшно, коли таке бандитство діється.

— Яке бандитство? — голосно вихопилось мені з уст. І я знову перервав свою думку.

— Чому ти так відповів?— здивовано дивилася на мене Оленка,— а сам такий задуманий виглядаєш, як би чогось боявся. Кого боїшся? Мене? Мене не бійся. Я тобі все відпущу, що ти може там з другою согрішив. Я тобі, серденько, ніколи не буду згадувати за той гріх.

Марійка трохи соромливо слухала, що говорить її сестра. А вона? До кого їй так говорити? Вже двадцятка за плечима, а вона ще ні з ким про таке не говорила. І я подумав: «Чого Оленка таке плете?»

— А чого ти такий задуманий, як би чогось боявся?

— Ні, я не боюся. Я лише задумався, пригадуючи своє минуле.

— А тебе голова не болить від тої рани? — притуливши свої уста до знаку, де була колись рана, сказала Оленка. — Я все буду цілувати той знак, щоб не боліло. Правда, як я поцілую, то не відчуваєш болю?

На ті слова ми всі троє засміялися. Я почав розказувати дещо про Україну, як там люди живуть, як відносилися до нас, закарпатців, і т. д.

— В яких сторонах ти був? — запитала Марійка.

— Ти й так не будеш знати. Ось прийдемо додому і я тобі покажу на мапі, куди я ходив, де бував і де в неволю попав.

— А я б щось розказала,— сказала Оленка,— але ти будеш сміятися,— усміхаючись, сказала вона. — Скажи *Чесне слово*, що не будеш сміятися. Але смійся або не смійся, а мені тоді не було до сміху. Ти пам'ятаєш, Марійко, як ми там купалися? — і вона показала рукою вгору ріки Уж. Там рибаки рибу ловили і витягнули в сітці кілька риб, а пару маленьких вирвалося з сітки. Ми сиділи на беріжку, а Марійка сказала: «Бідні рибки, як вони тріпочуться в сітці, а тих пару, що вирвалися, як скоренько і радісно поплили в глибину води». Ти знаєш, що я часто думала, що ти десь у неволі, а не забитий.

Я пригорнув її до себе:

— Ти напевду так багато думала за мене? І чим я тобі віддячуся?

— Як чим?— здивовано вимовила Оленка, дивлячись мені в очі.

Я відразу зрозумів, що я не дуже добре сказав і притулив свої уста до її обличчя, щоб поцілунком закрити те слово.

— А ти про кого думала? — повернув я голову до Марійки.

— Я також часто згадувала тебе, бо коли ти приходив до нас, то і мені було багато веселіше. А як тебе не було, то ми мусили дома сидіти.

— Підемо додому, бо ти змучений,— вимовила Оленка встаючи і протягнула до мене руку, допомагаючи встати.

Нічний час уже зовсім накрив землю своїм чорним крилом, лише тут, біля річки, ще трохи сіріло. Як в чорних розпростертих крилах де-не-де пишався сірий пухнастий мох.

Коли ми прийшли до хати, мати сказала:

— Напийтеся молока з медом і лягайте спати. Я вже

ліжка розстелила. Оленко, ти будеш спати з Марійкою, а Михайло на твоїм ліжку.

Я роздягнувся і ліг в ліжку, а обидві сестри посідали біля мене і розговорилися. Коли ті «сороки» затихли, я й сам не знаю, бо я, здається, дуже скоро заснув. То була моя перша тиха і спокійна ніч за кілька минулих років.

* * *

На другий день я поїхав до свого рідного села. Вступивши до хати, я зустрівся з батьком.

Мій батько був непідголений і виглядав на правдивого старця, котрий уже не дуже дбає про себе. Батько стояв нерухомо. Його уста затряслися, а в очах появилися сльози.

Я приступив до нього і ми опинилися в обіймах один одного. Я почув його тихий голос:

— Бог з тобою, ти живий!

— А де Іван? — за кілька хвилин запитав я.

— Він сьогодні не працює і пішов в село,— відповів батько.

Батько справді дуже змінився. Навіть його голос став тремтячий. Його бліде, поморщене обличчя пригадувало про те, що ця людина пережила велику журбу, страх і недовідатки.

В хаті було брудно і все змінено. З одного ряду святих образів залишилося лише пару, на котрих було видно досить багато пороху, що накрив позолочені рами. А в кутку під стелею пишалось маленьке гніздо павуків. З першого погляду було видно, що тут немає жіночих рук. Боже, як сумно в рідній хаті. І я почав ходити по хаті, розглядаючись по всіх кутках.

Незадовго прийшов додому мій брат Іван. Після несподіваної радості і привітання ми вийшли на подвір'я, бо батько почав робити в хаті порядки, неначе приготувався до якогось урочистого свята.

Після вчорашнього похмурого настав благий день. Сонце, чаруючи, просило вийти на свіже осіннє повітря, де вітер в той день лише злегка колихав пожовклим листям буйних дерев. З двору ми перейшли до загороди.

— Дивись, що сталося з нашої загороди,— сумним, глухим голосом сказав брат.

Я дивився на те місце, де ми з братом посадили овочеві дерева ще коли ходили до господарської школи. Земля була перемішана кінськими копитами, а з молодих овочевих дерев, котрі приносили пахучі овочі, залишилися лише сухі гілляки, а з декотрих тільки пні, котрі брат почав уже викопувати. Я ходив від дерева до дерева, задумуючись все

більше і більше. Брат, зауваживши мої переживання, тихо відійшов.

Коли я прийшов до хати, то запитав:

— Хто то зробив?

— «Освободітелі», освободили нас від овочевих дерев,— з легким жалем вимовив батько. — А німці, відступаючи, в останніх днях «звільнили» нас від... — Батько відкрив стару селянську скриню, в якій колись лежали прекрасні вишивані речі, які моя мати дуже любила і зберігала. Вона, видно, не встигла розділити ті прекрасні вишивки.

Здається, що й краще, що вона вже більше чотирьох років як попрошалася з цим неспокійним світом. Я б не бажав, щоб вона те побачила. Вона б напевно померла від жалю. Я кризь стиснуті зуби запитав:

— Ви були дома, коли то сталося?

— Так, я тут стояв під стіною.

Я стояв, як дерево в полі, котре кругом себе все бачить, а не може нічого сказати.

— Ти знаєш, наколи б я лише подумав рота відкрити, то мене вже не було б між живими.

Я стояв, як німий і не старався знайти відповіді на його слова. Я відчув, яким страшним вулканом бушує моя кров і трясє моїм тілом.

— Я бачу, що ти втратив немало нервів, а тут тепер треба бути дуже обережним, бо не встигнеш слова сказати, а вони вже все знають. Я чув про такі випадки, що декого з тих, що приїхали з неволі, незадовго знову забрали. Тепер Бог знає, коли вони повернуться...

В дверях почувся стукіт, то брат Іван спішив від сусідів. Пляшка горілки, яку він ніс під пахвою, поганяла його.

Ми посідали за стіл, щоб розігнати свої злісні, сумні думки. У брата я не помітив злості, лише задуманість. Видно, що він до того привик, бо вже півроку як бачив те «освобожденіє». Батько подав на стіл кусок вудженої шинки і пахучого домашнього хліба.

— Хто вам хліб пече?— запитав я.

— То сусідка Анна,— відповів батько, вихиливши склянку горілки. — Вона багато допомагала мені, коли я ще був самітний в хаті. А тепер тим більше, бо Іван їй помагає біля хати. Іван робить механіком і шофером у пограничників, то що тепер найголовніше — харчові продукти — то ми маємо досить,— сказав батько і вихилив другу чарку

горілки. — Я не знаю, що було б зі мною сталося, коли б не було дома Івана.

— То прийшлося б з голоду пухнути,— сказав я не-сміливим голосом.

Мені зробилося досить сумно, бо я пригадав, що не кожний має таку можливість, не кожний може мати подібну роботу. То як ті родини витримують?

— Я мушу зголоситися, що прийхав з неволі. Підемо до села, я зголошуся, а може кого зустрінемо, то я бажав би поговорити.

Брат Іван, здається, вихилив третю, поки я одну, але він більше звик до того ніж я.

При відході батько помахав пальцем, як на малих дітей, може тому, що трохи випив, і сказав:

— Хлопці, уважайте на язик.

Проходжуючись, брат коротко розказав, як він переодягнувся в цивільний одяг, ще в Югославії, і як через Мадричину дістався додому.

По полудні день був досить гарний, хоч трохи похмурий, але тихий. Мешканців села мало де видно, лише солдати ходили по дорозі, розглядаючись, як циган в чужій загороді.

Ми обидва йшли довгими хвилинами не розмовляючи, лише поглядаючи один на одного.

Коли ми повернулися додому, батько запитав:

— Ну що, бачили кого, говорили з ким? Тепер всі зайняті,— сказав він, поглянувши на мене.

— З ким було говорити? Ми зустріли пару старших людей, що везли бараболю чи ріпу, а ті поглядали на мене здивованими, переляканими очима. Здається, не пізнавали, а може й не хотіли пізнати і ставати на дорозі до розмови.

* * *

Перед вечором ми з братом пішли знову до села. Біля колись жидівської корчми стояло пару старших хлопців, котрі також недавно хто-як дісталися додому. Ми приступили до гуртка і привіталися. Моє серце трохи віджило. Не-велика радість залоскотала моє серце. Я почав говорити з моїми друзями.

Недалеко від нас стояв гурток хлопців. Зближався вечір. Сонце заховалося за гори, звідки посилало ще кілька променів.

Розмова між нами велася досить тихо, по кожному з нас можна було зауважити, що щось скривається в його таємних думках.

— А хто той? — донісся голос з гуртка, котрий стояв

недалеко від нас, так що чути було їхню розмову. До того ж хлопці почали ще голосніше говорити.

Ми притихли на хвилину, щоб краще почути розмову з сусіднього гуртка.

— Михайло Фіялків,— відповів другий в сусідньому гуртку.

— А де його мадярська воєнна заслуга з грудей? — усміхаючись, досить голосно сказав один з-поміж них.

— Кинув десь у болото,— сказав другий. — Но з голови заслугу не скине.

— Що за заслугу? — запитав один з них.

— А ти не бачив його перед пару роками, коли він був у відпустці з пов'язаною головою?

— О, той що ходив як араб з перев'язаною головою? — Голосний сміх рознісся по тихому вечірньому повітрі.

Мені вже того було досить. Моїм тілом потрясла злість, а крізь стиснуті зуби вирвалося погане слово.

В ту ж хвилину я повернувся від своїх друзів, але мій брат ще з одним хлопцем несподівано взяли мене злегка за руку:

— Нічого, нічого, заспокійся! — тихо заговорили вони до мене. Брат знав мій характер, а ще до таких невихованих, знав, що я маю гарячу натуру і «легку» руку наложити темні окуляри або прорідити зуби, хоч і я міг добре дістати, бо після довгої неволі я й половини тієї сили не мав.

— Ходімо звідси, бо то не буде добра, коли б ми почали що-небудь з тими молокососами,— сказав один з моїх друзів.

Моїм тілом трясла гарячка злости, і я почував себе дуже слабеньким і пониженим відступати від тих молокососів. «Ах, як би я ті білі сорочки зафарбував собачою кров'ю!» З такою думкою я з друзями віддалився від того гуртка.

Один з моїх друзів почав розказувати, як мій брат Іван не так давно «розрахувався» з трьома, котрі на весілля напали і добре побили Івана. Брат тиждень гоївся, а пізніше «розрахувався» по одному, у видний день насмарував очі й зуби. Одного в його хаті добре помастив. Здається, підглянувши, що його мати вийшла до сусідів, тоді Іван зайшов до хати. Батько відразу зауважив, чого Іван прийшов, оглянувшись, взяв шапку на голову і вийшов з хати. Той хлопець мав 18 років і був дуже розпушений, і вже пару років не погоджувався зі своїм батьком, здається тому, що його батько був трохи хромий і не здібний ні до якої військової служби.

Один з тих трьох був молодий жид, що вернувся з Польщі. Той жид, здається, дуже любив насміхатися з тих, що приходили з війни додому. В короткім часі мені прийшлося говорити з сестрою того жида. З дев'ятьох дітей тої жидівської родини лише двоє вернулися додому. Вона сказала: «Дай Боже здоров'я Іванові, що трохи помастив її брата» і додала: «Нехай б'ють, може що і виб'ють з його дурної голови, бо він так почувається, ніби всі повинні кланятись йому».

Ми з Іваном два рідні брати, але в нас зовсім різні характери. Іван холоднокровний, але страшно мстивий. Я добре пам'ятаю, як ми ще ходили до народної школи, то він не раз казав: «На, занеси мої зошити додому, а я скоро прийду». Він за той час розраховувався з тими, що в школі насміялися з нього або підкладали йому ногу.

Зробивши кілька кроків, ми зустрілися з гуртком молодих дівчат, котрі прямували, здається до нас. Після привітання з дівчатами, моя гарячка трохи охолола і я дещо заспокоївся.

Одна з тих дівчат попросила мене відпровадити її додому. Вона була мені мало знайома і була на 8 або 10 років молодшою від мене. Але я добре знав її родичів. І мабуть тому вона попросила відпровадити її, рівнож і відвідати їх.

По дорозі я запитав, чи батько дома, але вона неначе не чула, ступаючи мовчки.

— Що з тобою, Анно?

— Ні, батька ще немає,— тихесенько сказала Анна.

В нічній темноті я не міг нічого зауважити на її обличчі. Но після того тихого слова я взяв її за руку і відчув хвилиenne зворушення, тяжкий віддих.

Вступивши до хати, Анна засвітила лямпу, а її мати зі страхом підскочила. Анна не встигла сказати й слова, бо мати здивованим голосом вимовила:

— Бог з тобою, ти дома!

На материному зморщеному обличчі почали виблискувати радість і одночасно жаль і неспокій. Все те проявилось в двох блискучих сльозах. І справді, вона мусила виконувати не лише жіночу роботу, але й тяжку чоловічу, бо вже три роки як її чоловіка немає вдома. До того і материнський страх за свої дві дочки, котрі підрастають, а тут таке нещастя робиться...

В хаті було чисто, стіл накритий, під святими образами висіли вишивані рушники, перев'язані ленточками. Куди оком глянеш — всюди видно, що тут керує добра господиня.

Після короткої розмови я побачив, що її зморшки збільшилися на блідому обличчі, а в очах показалися рясні блискучі сльози.

— Розкажіть про щось друге,— тихим сумним голосом вимовила Анна, подаючи на стіл чай і мед. І я розказав про своє минуле.

Після чаю я попрощався і направився до дверей, а мати взяла на плечі хустку, щоб вийти за мною.

Анна також хотіла вийти, але мати лише поглянула на неї, і дівчина залишилася в хаті. Надворі було дуже темно, якби очі зав'язав темною хусткою. Шкода що вдень було так гарно і тепло, здавалося, що не скоро буде дощ. А тепер вітер поназбирав темні хмари і, здається, всі сюди позганяв, щоб була страшна ніч.

— Михасю, я хочу тебе щось запитати,— тихенько сказала Катерина, розглядаючись кругом в нічну непроглядну темноту,— але чогось боюся,— несміливо закінчила вона.

— Нічого вам боятися.

— Я дуже задоволена, що ти відвідав нас і дав мені змогу поговорити з тобою про те, що не дає мені ні хвилини спокою. Ви разом були на Україні, ти може дещо знаєш про мого чоловіка?

— Ні, Катерино, не знаю нічого, бо я вже більше року, як з ним розлучився. Правда, ще на Україні.

Стефан був старший за мене на 18 років. Він вислужений в двох уніформах, як ні один з нас тут. Відслужив активну службу в Чехо-Словацькому війську. В 1940 році мадяри викликали його на перевишкіл на три місяці, а на початку 1943 року мобілізували і вислали на фронт на Українсько-Польську територію. Він був в одній частині зі мною.

— Михасю,— приступила вона зовсім близько до мене, дотикаючись моїх грудей і притулившись до мого лівого вуха. — Він також десь у Карпатах, чи на Україні пропав,— жалісним тихим тоном вимовила Катерина. — Михасю, розкажи якщо знаєш про нього, сердечно благаю тебе. Боже, де він тепер ночує? — продовжувала Катерина, поглядаючи в темну ніч. Голос у неї затремтів, ноги затряслися і вона оперлася на моє плече.

Я взяв її за руку і підвів під двері:

— Катерино, ідіть відпочивати, а я ще колись відвідаю вас. Будьте спокійні. Бог pomoже. Стефан мабуть також у неволі і скоро прибуде додому. Доброї ночі!

Я повертався додому темною ніччю, всюди було

темно, темнота панувала над усім — добрим і злим. Ця осіння темнота подружилась з холоднуватим вітром, який там, у височині, збирається і розганяє темні хмари. А тут, між горами, між маленькими хатами він стишує свою могутність, неначе бажає, щоб нарід після тяжкої праці спокійно відпочивав. Та хіба він спить чи відпочиває спокійно, хоч і не чути страшного звуку гарматних і різних вибухів. Не треба боятися, що надлетить вогнева куля або міна, запалить хату або перемішає з землею тих, які живуть в ній. Тишина, смертельна тишина, лише де-не-де завиють собаки, але тисячі людей по своїх хатах не можуть спокійно відпочивати. Вітер колише деревом, що стоїть біля хати, або старі двері заскриплять від вітру, а в хаті підскакують від зворушення. Те зворушення-страх ділиться на двоє: одні бояться, що ворог зближається на якесь лихо, а другі — це тисячі материнських сердець, які чекають, що ось-ось відкриються двері і в хату вступить рідний син або чоловік, що повернувся з війни чи з неволі. Так! Ці в своїх хатах, а сини й чоловіки у неволях страждають в голоді і холоді, з тяжкими думками дивляться у нічну темноту і рахують свої тяжкі хвилини.

А скільки з них уже у вічному відпочинку! Хоч би з мертвих появився розказати, розвеселити материнське серце, яке вже сотні днів і ночей тріпочеться без міри і прикорочує материнське життя. Хоч би одним словом сказав: «Не тужить і не чекайте на мене живого». А хто ще в горах Карпатах чи в скалистих Татрах чекає на зміну, чекає на світліший день, на якесь друге визволення, на якусь другу свободу...

Боже, що з того всього станеться? Що зробиться ще тут, на нашій рідній землі?

— Стой, хто там? — почув я, і хтось приблизився до мене. Ще крок і він знову спитав: «Хто там?»

— Михайло Фіялків, — відповів я.

— Де ти був? — запитав один міліціонер, а другий додав: — Що, біля дівчат забарився? Ти не знаєш, що так пізно вночі не можна мотатися по дорозі?

Правда, то було вже далеко за північ. Один міліціонер був з руських солдатів, а другий з мого села. Мій сільчан розпитував мене, коли я приїхав додому та про інше. Коротку розмову ми закінчили дуже скоро. Вони пішли у свій бік, а я попрямував додому. Немало різних думок з теперішнього життя переходили в моїй голові.

* * *

Двадцять шостого жовтня я сказав батькові, що я піду до села, а пополудневим поїздом поїду до Ужгороду. День

був досить похмурий. Сонце краще сказати лише світило, але не гріло.

Коли я прийшов на станцію, то на мене видно чекали два міліціонери. Один з них став прямо переді мною і сказав:

— В імені закону, ти повинен з'явитися до відділу НКВД.

— Що таке? — повернувши голову, спитав я.

— Я не знаю, але майор приказав привести тебе до канцелярії.

— Може якийсь вислух,— додав другий.

Ми йшли дорогою, один був з одного боку, другий з другого. Виглядало, ніби йдуть три добрі приятелі. Між нами розмова була дуже коротка. Вони розпитували про дещо (але по-дружньому), а я коротко відповідав.

Всутпивши в коридор відділу НКВД, один міліціонер залишився біля мене, але зовсім вільно і дружньо. Я стояв, як німий перед панськими воротами. Другий застукав до дверей канцелярії коменданта, відкрив двері і стукнув своїми позбиваними закаблуками та проголосив вивонення приказу. І тут мої очі стрінулися з комендантовими в чині майора. Майор показав рукою міліціонерові, в тій хвилині двері зачинилися і я залишився з майором сам-на-сам.

— Садись,— сказав майор і показав рукою на крісло, що стояло біля стола. Він сів напроти мене, заглядаючи мені в очі. Його вигляд був лагідний і дружній. Він розпитував мене від початку, де я служив активну військову службу, де був на фронті, коли і де був ранений і як попав у неволю.

Про те все я коротко розказав, і показав йому папери звільнення.

— Чи ти добре розмовляєш мадярською і чеською мовами? Мені такого чоловіка потрібно на пограничній сторожі,— лагідно сказав він.

Мене здушила якась невідома німота. Майор видно добре був випрактикований в таких розмовах і скоро сказав, усміхаючись:

— Віддихни ще трохи, а тоді прийдеш знову сюди і дистанеш всі інформації,— встаючи з крісла і даючи зрозуміти, що розмова закінчена.

Я вийшов з канцелярії і поспішив додому, роздумуючи над тим, що перед хвилиною сталося. «Віддихни ще трохи»... Мені на правду треба ще добре віддихнути, бо у мене лише шкіра держить кости, щоб не розсипалися. Я оглянувся, чи хто не дивиться, що я сам до себе шепотів: «Я так спокійно говорив, а тепер мене щось мучить. Може то

якийсь гачок, на який він хоче мене зловити? Але чому він так дружелюбно говорив зі мною? Ох, то старий пес, уміє зайців ловити!»

Різні думки переривали одні других. Коли я прийшов додому, батько перелякано запитав:

— Що з тобою?

— Нічого,— відповів я.

— Ах, Боже, а я так злякався, як вони прийшли до хати і питалися за тебе. А чого вони хочуть від тебе? Коли вони прийшли до хати і питалися за тебе, то я пригадав, що десь в серпні, п'ять чи шість тижнів як ти приїхав з неволі, то тут були два в цивільному і розпитували за тебе. Я сказав, що вже два роки, як я не маю ніякої вістки.

В тій хвилині неначе хтось обілляв мене зимною водою, і я захитався на ногах.

— Хто був розпитувати за мене? — зворушено, напівперелякано і одночасно сердито запитав я.

— Два мужчини в цивільному і по-нашому говорили,— трохи виразніше вимовив батько, дивлячись на мене широко відкритими очима.

— Чому ви мені це не сказали ще коли я приїхав?

— Мені зовсім вилетіло з голови, але тепер, коли міліціонери вступили до хати і запитали за тебе, то я сказав, що ти пішов у село, з думкою, що пообіднім поїздом поїдеш до Ужгороду.

Мої думки ще більше розсіялися. «Тому міліціонери чекали на мене на станції»,— подумав я.

* * *

На другий день я поїхав до Ужгороду. У Оленки я розказав про все, що сталося вчора зі мною. Вони налякано дивилися на мене, але за хвилину поволі заспокоїлися, лише батько похитав головою, неначе все пропало. Оленка намагалась розігнати мою задуманість, але її намагання були даремні. Мої думки висіли на вазі, котра з них переважить? Від 1-го до 26-го жовтня думки про те, щоб залишитися дома і оженитися з Оленкою сильно боролися з іншими думками, і перевага була за першими. Але після того, що за мене розпитували невідомі люди мої думки змінилися. Тут неначе і вага думок поламалася, і я не мав рівноваги в своїх думках, що мені починати? Мое рідне село, за котре я так багато передумував, а тепер нічого радісного не можу відчувати в своїм серці. Радість пропала, завмерла надія.

Мій смуток передався також і Оленці, бо вона не могла відчутти плянів на майбутність. Все так змінилося, та ще як змінилося!

Я вже трохи відпочив, відживився і треба було братися до роботи, бо дома нема що ледачити. Думка про пограничника мене ніяк не трималася. Ходити по степах, лісах зі зброєю,— того мені уже досить, а в сьогоднішні дні трохи й страшно. Ніякої веселої будучности в тій роботі я не бачив. Краще я знайду роботу в місті. Тут моя наречена, вона робить сестрою в шпиталі, досить добра і поважна робота. То чому я не можу знайти роботи тут у місті? Те висліджування може як-небудь перебуриється, як старі люди кажуть: Після бурі і блискавок приходить соняшний день і в наш ставок.. Я перестану мандрувати з села до міста, а з міста до села, як блудний син. Правда, немало різних новин прийшлося слухати на протязі мого часу дома.

* * *

Двадцятого листопада ранком хтось застукав до дверей, перший раз тихо, а другий раз сильніше. Ми з батьком переглянулися допитливими поглядами. Тут відчинилися скрипучі двері і без дозволу поволі до хати вступили два міліціонери. Один з них коротко сказав: «Добрий ранок!»,— розглядаючись по хаті, а другий приступив до мене і сказав виразним приказним тоном: «В імені закона ти повинен появитися в канцелярії НКВД!». Моїм тілом сильно потряс страх, і я навіть не знав, що робити. Я повільним кроком приступив до дверей, де висіла моя зимова куртка і вийшов з хати. Мої очі дивилися в землю, як у справді винуватого чоловіка, а батько стояв непорушно і мовчазно.

Крутими темно-синіми смужками підносився дим з коменів і розтягався щораз рідшими клубками понад пожовклим листям садків. Показалося і сонце з-за темних вершків гір і розсіяло свої ясні, світлі срібlistі проміння, прориваючи де-не-де маленькі темні хмарки, поглядаючи на землю, неначе посилаючи привіт останнім осіннім дням. Краса осіннього ранку на селі. Скільки я прожив у тім селі, і не прийшлося зауважити, що ранок може бути такий гарний, такий милий, може так причарувати зірничі моїх очей, так зрушити глибину мого серця, як нині. Спеціально сьогодні. І чому? Я й сам не знаю.

Мені стало холодно, коли я побачив у того міліціонера, що ступав з мого правого боку, в руках пістолет. Цей чудовий осінній ранок може бути прощальним з моїм рідним селом. Невимовний жаль стиснув моє серце, а голова безпомічно похилилася від тої несподіваної пригоди. Вітер, легко подуваючи, відносить з дороги пожовкле листя,

видно чистить дорогу перед грішними, крок за кроком ступаючими чоловічими ногами.

Увійшовши до мені вже знайомого коридора, міліціонер відчинив двері до канцелярії. Він навіть не встиг проголосити виконення наказу, повернувся і завів мене до одної кімнати, де передав другому міліціонерові, котрий відібрав від мене годинник, носову хустинку і перепустку з неволі. Я знав, що він лише виконує наказ. З тієї кімнати він завів мене до другої, де мале віконце було оковане залізом. Через те віконце навіть сонце не світило. В одному кутку стояло накрите ліжко, в другому — маленька пічка, посередині столик, біля нього одне крісло, а в третьому кутку накрите відро. Я подивився в оковане залізом вікно, щоб розігнати свої застигли думки, які, як скала леду, тягнули голову вниз. Холодний осінній вітер роздував порохом по невеличкому загородженому дворі. Здавалося, що той вітер хотів вирватись і полетіти далеко в гори і там вигравати по пожовклих листях розкішних дерев чарівну мелодію. Але він влетів в село, а тут між мурами і хатами замотався і не так то легко тепер вирватися на волю. «На волю?..» — я зупинився на цій думці. Коли б я дістався на волю з цієї прокуреної будови, то я б також намагався дістатися кудись туди, де не досягає рука «великого вождя» Сталіна. Поки я дивився в маленьке віконце, мої думки відлетіли десь у невідомий край і поволі розморожували моє тіло.

Я сильно намагався знайти відповідь на невідомі питання, але нічого не знайшов, бо я не знав, що стріне мене.

По досить довгому часі міліціонер відчинив двері і сказав: «Ходи до канцелярії!».

Я вступив до канцелярії коменданта, де мої очі знову зустрілися з тепер страшнішими очима майора. Він скоро обміряв мене з голови до ніг і зупинився на моїх неспокійних і зляканих очах, неначе десь в глибині хотів би щось зауважити. Правда, він мене перепросив, що я мусив так довго чекати, але сказав, що був дуже зайнятий.

— Ти чому не прийшов до нас на роботу, про котру я тобі говорив минулого разу?

Я почав говорити, що я не дуже здібний до такої роботи і що я хотів би робити якусь спокійнішу роботу. На це майор спитав:

— Що ти робив на Україні і на Словаччині?

Сильний страх огорнув мене, а він зовсім несподівано сказав: — Про тебе тут не чули більше двох років, а ти до неволі здався на Словаччині в Татрах, коло Попраду. Твоя

частина, в котрій ти служив, три місяці перед тобою здалася, ще в Польщі.

Я бачив по його очах, що він над чимось задумався.

— Моя робота була записувати квартири про свою частину. Тому як ми наступали або відступали, то я наперед, на кілька днів скоріше, виїздив, і тому я був досить добре знайомий з цивільними людьми.

Майор дивився на папери і досить строго поглядав на мене, а потім знову сказав:

— Тому ти і тепер мандруєш з села в село. А з яким наміром ти говорив між селянами, щоб не боялися тих лісових «бандитів»?

Тут я насправді затрясся зі страху, а в моїх думках блиснула безодня пропасть.

— Я лише заспокоював кілька жінок, які бояться і самі не знають, чого бояться.

Майор похмуро, але досить спокійно, слухав і дивився на мене. Він ще раз глянув на папери, що лежали перед ним на столі.

— Попрад не так далеко, і ти міг дати знати про себе.

— Я боявся, щоб не піймали і не судили як дезертира, яких засуджували на розстріл.

Не минуло й хвилини, як майор відчинив двері. За хвилину я опинився в тій самій кімнаті, де панувала смертельна тиша.

Холод скоро довідався про гостя в кімнаті і немилосердно почав трясти всім моїм тілом. Мабуть тому, що холод подружився з голодом, то й мав більшу силу трясти моїм бідним грішним тілом.

Я стягнув з ліжка покривало, з котрого піднявся порох, старий, пліснявий порох. Але все одно, порох не порох, а холод не жартував. Я обгорнувся в те покривало і почав ходити по кімнаті. Ах, як страшно жити тепер тут, можна збожеволіти. «Що ж тепер буде зі мною?— думав я. За військову службу не так переслідують». І мені пригадалося слово «мовчати». Але як можна мовчати, коли жаль і злість розривають серце? Але не встигнеш щось сказати, як «добрі» люди лише того й чекають, щоб когось в нещасті втопити, а самим «славу» здобути. У моїй голові крутилося одне й те саме: «Що зі мною буде?».

Багато розповідей про вислухи приходилося слухати, ще будучи на Україні. От прийшлося й мені стояти перед тими, що вислуховували і заглядали до очей не одному з нас.

А жити так хотілося, Боже, як хотілося жити! Але жити між трьома ворогами не так легко. І мені пригадалися минулі події, коли я з одним ворогом йшов на другого, з одних окопів перескакував до других. Літом і зимою, в дощ і болото, вдень і вночі... А не раз був і голодний. Але я завжди згадував про Господа і молився, щоб сохранив мене від смерті. Міняючи одяг з військового на цивільний і з цивільного на військовий, я ходив з фальшивими документами, за що одного разу мало що життям не заплатив. І за що? — питаюся сьогодні сам себе. — За що? Чому я такий нещасливий. А тепер хто знає, чи ще раз вирвуся з цього. Лежачи в шпиталі з прощитою головою і побитим, полатаним тілом, я молився і просив Господа, щоб дарував мені життя... В неволі, в голоді і холоді, я не переставав мріяти про свободу, не переставав мріяти про те, щоб бути вільним. А ось тобі життя, ось воля!...

Чому мене не лишили раненого ще на годину-дві, щоб навіки захолола моя кров, щоб чорний ворон чи дикий звір поживилися моїм грішним тілом? Чому куля не розірвала моє серце, і сьогодні я б не мучився в неправді і знущанні. Я хотів жити. А де жити? Тут, в цій «раю»? Сохнути живим, загібати себе в могилу тут, за тюремними мурами, де панують плач, горе і недостаток?

Я просив Господа, щоб дарував мені життя. Яке життя? Щоб сохнути десь в Сибірських пустинях, щоб серце умивати кривавими сльозами?...

Донісся звук, і заскрипіли двері. Я вже стояв біля дверей, коли їх відчинив міліціонер. Він не встиг нічого сказати, як я відразу попрямував до канцелярії.

Майор щось задумано ходив по канцелярії, потім витягнув з стола, здається, ті самі документи, положив їх на стіл і поглядає то на мене, то на папери. Він положив недокурок у попельничку, з котрої виходили останні клубки диму і спитав:

— Ну, чєм ти хочєш занімаєтьсє?

Він мене цє запитав, а на його обличчі почали вирівнюватись зморщини злости, а очі ставали меншими. Він сів на крісло і загадково поглядав то на мене, то на папери.

— Я думаю знайти роботу в Ужгороді, бо там моя наречена...

Але в тій хвилині майор перервав мене:

— Ти підєш до старости, а він подбає про все.

Майор спокійно подивився на мене, а моє серце почало шалєно битисє. В голові блиснула думка: Я буду звільнений!

Майор довго розказував мені:

— Ми потребуємо молодих людей. Тут не буде недо-
статку, але треба терпеливості, багато терпеливості.

Майор розказував, а піді мною ноги тряслися. Мені хотілося чим скоріше вийти за двері з тієї будови. Після довгої розмови він ще раз пригадав мені:

— Староста дасть тобі всі інформації.

Я попросився і вийшов за двері. В коридорі мене стрі-
нув міліціонер, завів мене до кімнати, де віддав мені мій
годинник, носову хусточку і документи.

Вийшовши з тієї будови, я почав іти чим скоріше. За
воротами я ще раз оглянувся і пробурмотів сам про себе:
«Ех, чортове насіння, ви мене більше тут не побачите!»

Ступаючи крок за кроком, я почав роздумувати, що
для мене було б краще виїхати в чужину, поки ще не пізно.
Я не думаю, що я зможу спокійно тут удержатися. Яку
роботу мені приділять? Ті два в цивільному, що розпиту-
вали за мене, ніяк не виходили мені з голови. Тут повно
продажників. Хоч я і невинний, але скільки сьогодні невин-
них страждає...

Задумавшись, я й не зауважив, що мій батько йшов
мені назустріч і ніс в руках маленький пакуночок. В ньому
був хліб і добрий кусок вареного м'яса.

Стрінувшись зі мною, батько задихався, а на очах його
виступили сльози. Що він думав у той час, я не знаю, але
щирими батьківськими очима поглянув на мене і похитав
головою, неначе хотів сказати: «Сину, ти тут пропаший».

— На, занеси це додому,— подаючи пакунок, сказав
він. — А я піду до старости.

— До старости? — відразу запитав я.

— Так, бо він був зі мною в канцелярії коменданта.

Тут мені просвітилося в думках хто «суддя». То робо-
та старости, що мене випустив майор.

Дома, коли я мився, а потім їв за столом, мої думки
блукали далеко-далеко. Батько помітив, що мене мучить
якась невідома думка, бо я мало що відповідав на його
запитання. Коли я збирався вийти з хати, батько нагадав
мені:

— Чи ти йдеш до Оленки? — і додав: — Ти будеш
багато спокійніший, як оженишся.

Почувши ті слова, я сердито сам до себе забурмотів:
«Я не женюся»,— і вийшов з хати.

Чого я сердився, я й сам не знав. Та ж батько не
бажав мені нічого злого. А Оленка мене любить, вона

віддала мені свої молоді літа, а тепер? Хіба вона в тому винна, що я так змінився після того великого військового заворушення? І хто тут взагалі винен?— Я сам! Ніхто інший, лише я сам.

* * *

На другий день я поїхав до міста. Поїзд засвистів, закалатав по шинах, і повітря почало все сильніше і сильніше заходити через віконні щілини до вагону. Я розглянувся, людей у вагоні було дуже мало. Там сиділи дві старших жінки, і я присів біля них, бо, здається, вони мене впізнали. Хоч одна з них була з сусіднього села, але, впізнавши, заговорила:

— Бог з тобою ти дома.

— Та вже скоро два місяці, як я дома,— усміхнувся я і подав їй руку.

— А я й не знала. Правда, що я не дуже вихожу між люди, щоб дізнатися про новини.

— А тепер і новини такі, що не хочеться й слухати.

— А ось жінка, — і вона показала очима на жінку, що сиділа біля неї,— розказує, що в їхньому селі тепер ціле нещастя сталося. Одної ночі прийшли до старости невідомі люди і побили його, ледве теплого лишили, і ще сказали, що якщо не поправиться, то ще навідають його. Тепер міліціонери мають роботу: зводять хлопців, розпитують, та й не без того, що й не помастять трохи. А одного, що недавно приїхав з неволі, забрали і не випускають. На нього хтось сказав, що він їхав на кони дуже рано. Його батько сказав, що він хотів їхати до міста на базар возом, і тому раненько привів коні, що паслися на загородах. Міліціонери вислідили якісь кінські сліди і, здається, що ті «бандити» були на конях. Тепер і свячена вода не змисе того чоловіка.

В моїх думках блиснуло, що мене вчора так несподівано викликали і цілий день тримали в НКВД.

Прийшов час висідати, а ми так з ними розговорилися. Висівши з вагона, ми попрощалися. Жінки попрямували на базар, а я пішов в свою сторону.

Коли я зайшов до Оленки, вона обняла мене і щиро поцілувала: «Тебе випустили!»

Її батько встав з крісла і сумним поглядом подивився на мене. Він, здається, зауважив якийсь гріх в моїх очах:

— Ти зовсім змінився, що з тобою сталося?

— Нічого, як бачите самі, що не дають спокою.

— Вчора Іван тут зупинився на кілька хвилин, як віз продукти, і він приніс нам ту несподівану вістку.

Оленчин батько зауважив, що я щось важко переживаю, сумним поглядом обміряв всіх і тихим тремтячим голо-
сом заговорив:

— Які думки тебе мучать?

— Ніякі, — але в моїх очах блиснули сльози, і я повернув голову до вікна. Я не знав чи прощатися, чи відійти без «Бувайте здорові».

Оленка повернула голову до мене і зауважила, що в моїх очах блистять сльози. Вона хотіла щось сказати та затихла, напевно зрозуміла, що сталося щось надзвичайного. Потім вона витягнула хустинку, щоб витерти мої очі. Коли вона притулила хустинку до мого лица, я міцно обняв її і притиснув до своїх грудей. З моїх уст тремтячим голосом прозвучали слова:

— Я прийшов попроситися з тобою...

Оленка затряслася від цих несподіваних слів. Опустивши руки, вона гірко заплакала:

— Попрощатися? — не зрозумівши, спитала Оленка.

— Так, дорогі мої. Я завтра від'їду в широкий світ, від'їду шукати другої долі і спокою. — Мої сльози зникли, в очах появилася відвага.

Я ходив по хаті і говорив відважним голосом. Всі з переляку затихли, вони стояли задумано і перелякано витріщили на мене очі. В хаті звучав лише мій голос, відбиваючись від стіни до стіни та безцінно пропадаючи між кімнатними меблями.

— Я не можу тут залишатися. Мені треба відійти, поки ще не пізно.

— Я буду тобі допомагати, все для тебе зроблю, лише не покидай мене,— сказала Оленка.

Мої очі зустрілися з її, але я не міг податися заплаканим дівочим очам, а відповів досить коротко:

— Дорога Оленко, я не можу, бо переді мною стелиться невідома дорога. Якби мене зловили або забили, то це б пошкодило всім твоїм рідним. Краще я сам поїду. Що Бог дасть, те й буде. Я відчуваю, що мені тут небезпечно залишатися. Прийде час і я повернуся. Тоді ми подумаємо про наше майбутнє життя.

Мати держала Марійку в обіймах, неначе боялася мене. Вони також хусточками витирали сльози. А батько, набравшись хоробрости, заговорив:

— Оленко, ти не можеш пускатися в таку дорогу. Прийде час, і він вернеться.

— Ні, ні, я не залишуся, я піду з ним хоч в пропасть!

Сумно я прощався з Оленкою і її родичами. При відході вона зняла з шиї золотий ланцюжок, на якому висів золотий медальон: Пречиста Діва держить на руках маленького Ісуса, а на другому боці було вирізьблено день народження Оленки.

— Будеш молитися до Пречистої Диви, то згадай той нещасливий день мого народження.

Невимовно жалібним було моє прощання як з Оленкою, так і з іншими моїми рідними. Я попрощався з всіми рідними в Ужгороді, а на другий день вернувся до свого села, бо час був короткий. Треба приготуватися в далеку дорогу.

Я розказав батькови про свої наміри.

— Я поїду з тобою,— сказав брат відважно і додав: — що два, то не один.

Я пригадав про не так старого, як безпомічного батька, який з жалю і голоду може десь умерти під плотом.

— Іване, ти знаєш, що ми не можемо лишити батька самого. Тебе тут не лише батько потребує, але й тих кілька безпомічних людей, котрим ти помагаєш. Я поїду сам, що Бог дасть, то буде.

— Може я завтра поїду в той бік з продуктами, то можу підвезти тебе аж до посліднього села. Мене вже майже всі знають і дуже мало коли контролюють.

Він дуже був задоволений, що може допомогти мені в останні дні.

Я розказав батькові про те, що я задумав. Батько злякано глянув на мене і сказав:

— Ти вже дорослий, і я думаю, що ти знаєш, що робиш. Я даю тобі повну волю і бажаю найкращого щастя й успіху на кожному кроці твого життя.

Я дуже здивувався, що батько без великого роздумування дозволив мені виїхати.

Я приготував собі доброго і послухного «друга» (карабіна) і другого, маленького, в кишеню (револьвер).

* * *

На другий день ми виїхали аж під останнє село, де до границі залишилося не так далеко. Перед селом я вийшов з тягарової автомашини і скрився в гущавині ліса.

Наближався темний похмурий вечір. Темні хмари вкрили небо, а про місяць і звізди не було чого й згадувати в таку похмуру ніч.

Село затихло, здається всі вже полягали спати, лише де-не-де собаки побріхували, розриваючи вечірню лісову

тишину. Я мусив спішити, щоб поки розвидниться бути вже за кордоном.

Зближаюся до «заслони», котра мала б відділювати Закарпаття від Чехословаччини. Я стишив кроки, але почав уважніше прислухатися, вірніше притиснув нерухомого «друга» (військовий карабін), которого я вчора купив, під праву пахву і крок за кроком приступаю до одного дерева. Уважно прислухаюся. Минаю одне дерево і приступаю до другого.

Деся далеко завили пси, але те виття ледве донеслося до мене. Я притулявся до дерев і наслухав, чи який-небудь пес не відізветься тут, в лісі, на ті звуки. Але кругом було тихо, тихо.

Досить помалу я минаю дерева, і так приближаюся до границі. Мої очі блискавкою світили по всіх сторонах, щоб зауважити чи почути найменший рух, котрий може пошкодити мені. Я ступав дуже уважно, щоб під ногами не затріщала суха гілляка. Коли старе сухе листя зашуміло під ногами, то я ставав на хвилину і прислуховувався уважно, тримаючи в руках карабін. Ще пару кроків і я переступлю лінію кордону. Серце розширяло мої груди, стукаючи мов шалене.

На землю спускалися ранні сутінки. І я побачив, що на деревах було зазначено, що то кордон, який розділяє Закарпаття від Чехословаччини.

Всюди було тихо, та думати не було часу. Напівзігнутий, я швидко зробив кілька кроків. За кілька хвилин я вирівнявся на увесь свій ріст і попрямував лісом на захід. Я глибоко вдихав в свої легені осіннє холодне повітря.

З горбка було видно, що деся делко в долині в маленьких віконцях мерехтіли світла. Півні своїм раннім співом почали будити своїх господарів та сусідів. З коменів клубами піднімався дим. Вилітали й іскри, але скоро згасали. Коли я доходив до словацького села, то почало вже таки добре розвиднятися.

Була осінь, 26 листопада 1945 року. Я сів, щоб трохи відпочити та заспокоїти свої нерви і подумати, що далі робити. Я положив свого «друга» біля себе, взяв кусок хліба з торбини, щоб підкріпитися, бо досить довга дорога випорожнила мій жолудок, а лісове чисте повітря додавало апетиту. Не встиг я два-три рази вкусити хліба, коли недалеко мене донісся звук тріснутої сухої гілляки. Я взяв карабін і став за дерево. В тій же хвилині майнула думка: втікати чи стати до боротьби з прихожими? А може то Словацька

погранична сторожа з собакою, то утікати не можна, бо тоді мені грозить велика небезпека. Краще я стану до боротьби відразу, як лиш вони наближаться. Якщо вони мають пса, то спочатку продіравлю йому шкіру, а потім буду розраховуватись з іншими. До границі було досить далеко, але й до словацького села не так близько. Правною рукою я притиснув карабін, притуливши палець до холодної стальки, котра кожної хвилини має стати в послушність. Другого «маленького друга» держу в лівій руці, рівнож піддержуючи цівку карабіна. З-за одного грубого дерева виглядало двоє очей: одне живе, моє, а друге — карабіна, котре мало продіравити шкіру того, хто мав наблизитися до мене.

На недалекому закруті з гушавини показалося двоє чоловіків в цивільному одязі. Пса, здається, вони не мали з собою та утікати було запізно, бо вони були вже досить близько. Я відважно вигукнув: «Стій! Хто там? Хто ви?».

Задзвенів голос лісової пили, що випала одному з рук.

— Ми цивільні, що йдемо дерево різати.

— Відкиньте все, що маєте і з піднесеними руками підійдіть вперед.

Кинувши на землю сокири і торбинки (мабуть з їдою), вони з піднесеними руками ступили вперед, оглядаючись кругом себе. Коли вони підійшли ближче, я знову вигукнув:

— Стійте! Хто ви і куди йдете?

— Ми — селяни, ідемо різати дерево.

— А зброю маєте?

— Ми не маємо ніякої зброї.

Чоловіки ще не бачили хто до них говорив, лише чули мій голос. Я висунув голову з-за дерева і добре розглянувся. «Не так легко ви мене обдурите», — подумав я, виступивши з-за дерева. Під правою пахвою притиснутий «друг» цівкою намірений на одного, а палець правої руки вірно притулився до маленької холодної стальки, аж трясеться так проситьсь потиснути і випустити огневу сльозу з залізного ока.

В лівій руці маленький «друг», у якого хоч і мале залізне око, та добре заливає огневою сльозою. Те маленьке око добре приглядається другому до грудей. Воно також хоче заглянути своєю сльозою до внутрішніх частин чоловічих грудей.

— Не бійтеся. Якщо ви лісоруби і не полюєте на людей, то я вам нічого злого не зроблю. Але руки не опускайте вниз і не рухайтесь, бо я не вірю нікому.

— Не бійтеся нас, — заговорив один тихим напівдруж-

нім тоном. Ми вже мали таку пригоду з людьми, котрі втікають від росіян і шукають дорогу через Чехословаччину до Німеччини. Ми селяни, працюємо в лісі, то вам не лише не боятися нас тут, але ми нікому не розкажемо про цю зустріч.

Той, що говорив, порухав руками, неначе хотів їх опустити, але я в тій хвилині сказав:

— Не рухайтесь!

— Я нічого не пробую,— зі страхом сказав він, вирівнявши руки.— Я лише хотів вам сказати, щоб ви не заходили до нашого села, бо у нас багато пограничної поліції. Ліпше і безпечніше буде аж у третьому селі, а звідтам можете взяти автобуса.

— Гроші маєте на автобус? — відважніше запитав другий.

— Маю. Можете йти,— і я скочив за те саме дерево і проводжав їх своїм поглядом і «друзями» поки вони не скрилися з виду.

Я дав ногам знати і в короткім часі скрився в противному мужчинам напрямку. Я обійшов їхнє село. Хоч то було багато дальше, але місцевість була більш лісиста. Я не відчував ніякої втоми. Мої ноги несли мене майже в повітрі, сухі гілляки я перескакував, щоб не тріщали. Під моїми брудними чоботами шелестіло сухе листя.

Перейшовши другий хутір, я змучився. Повітря почало стискати мої груди, і це змушувало йти поволі або відпочити. До вечера було ще досить далеко.

Я рішив відпочити біля потічка. Я вмився, щоб відсвіжитися і приготуватись до дальшої дороги. Потічок жалібно шумів і відносив листочки, котрі вітер зривав з дерев і кидав на хвилі, які відносили їх кудись далеко-далеко.

Чому вітер зриває те листя? Чому кидає в потік? Чому не залишає на дереві або під деревом, щоб вони там зігнили, де вирости? Чому шумиш так сумно? Чому розриваєш моє серце? Перестань, перестань шуміти, прошу, перестань!

Страшний жаль охопив моє серце, а в очах крутилися сльози. На моєму обличчі виступили рясні краплі поту, котрі разом зі сльозами потекли вниз.

Я неначе зі страху положив руку в кишеню, щоб переконатися, що я не загубив маленького «друга», хоч увесь час в бігу притримував його. Випадково я витягнув ланцюжок, що дістав від Оленки на пам'ятку. І мені причувся жалібний

голос Оленки, я побачив її перед собою... Ні, то я держу в руці золотий ланцюжок.

Мої очі наповнились сльозами.

Над темними вершинами гір Карпат кружляли сиві хмари, неначе танцювали якийсь дивний танець.

Боже, як все змінилося! З недавно радісних рідних пісень залишився лише тяжкий жаль. Хати горіли, повітря наповнялося димом. Гори дзвеніли від гарматних вибухів, а людські сльози та молода, завзята кров наших братів і сестер потекли ріками. Трупні дорогих дітей нашої землі розмокали по своїх наймиліших сріблених потоках або висихали по скалистих берегах. І то все минулося... А тепер друге нещастя, друга воля, друга свобода.

Я поглянув на карабін, котрий стояв біля мене, опертий до дерева. «Не прийшлося твоїми 'сльозами' випустити кров з ворога. І я положив біля нього сталеві 'сльози'¹. Потім витягнув з кишені «маленького друга»: «Ти був вірним мені, але в останніх хвилинах нещасної пригоди ти повинен був розірвати моє серце і положити моє грішне тіло на чорну рідню землю», — подумав я, держучи в руках маленьку, як кажуть «жіночу пістолю». Я поглянув в останній раз на карабін і відійшов від потічка на горбок, щоб розглянутися кругом себе.

На мене подув холоднуватий осінній вітер, який потряс моїм тілом і розбудив сумні спогади в моїм розчарованім серці, спогади до тих, кого я покинув. «Тобі вже не згадувати красу Карпат і не ходити по тих лісах і степах. Ти їх покинув...»

Мої груди розширювались, наче мені не ставало повітря. Тяжко зітхнувши, я останній раз повернув свій погляд на Карпати.

*Прощайте, рідні Карпати,
Прощайте, рідні браття й сестри,
Прощай, рідна Батьківщино!
Відпустіть мені той гріх, що я покинув вас.*

Я пустив пару кроків на захід і знову повернувся до Карпат. З моїх уст голосно зазвучали слова: *Прощайте, рідні Карпати!..»*

1. Кулі.

ЗАКАРПАТТЯ

Де високі гори буйним лісом обвиті,
Поля, луги і горбочки красотою вкриті,
Потоки й річки шумлять, не засипляють свої очі,
Пташки чарівно щебечуть від ранку до ночі.

Між горами по долинах розтрясено села угніздилися,
У невеличких хатках люди-предки поселилися,
В селах церкви з вежами і хрестом висотою пишаються,
Дзвонні звуки з вітром над нами ширяться.

Тут-там школи одна-дві, плотом обвинені,
Діточками-школярами рясно обступлені.
В наших селах люди добрі, дружні і привітні,
Вірять в Божу любов і заповідь, за зло відпустиві.

Сусіди нас називають «Підкарпатські русини»,
Може, що хто і не знає, що то племя походить з України.
Ворогів нам не бракує, сусіди із трьох сторін,
Кожний хоче приорати той невеличкий загін.

Плетуть сітки з обманства, щоб присвоїти хоч кусок,
А наш прапор заховують десь у темний куток.
Втирають нашу правду із історичних рядків,
Нашу волю, нашу долю, наших славних свідків.

Так терпіти й відпускати уже забагато стало,
Треба і нам заступитись за свій хліб і сало,
Пора і нам виступити в боротьбі за волю,
І винайти не завмерлу, а приспану долю.

Станьмо в ряди, дорогі, за наше власне добро,
Щоб із нас не насмівались і не впрягали в ярмо.
Не дозвольмо загібати наш прекрасний рідний край,
Материнську мову нашу і український звичай.

Бельгія, 1948

НЕ ПАНЩИНА

В одного батько адвокат, в другого священник,
Мій за селом під горбочком — мозолистий мельник.
Їхні діти мали змогу піти у вищу школу,
А бідного селянина — в поле і в стодолу.

Не панщина була тоді, но панів немало,
Нам платили юшкою, самі їли сало.
Як прийшов час на податки, тоді селяни терпіли,
Якщо не міг на час віддати, то двері скрипіли.

Не давали людям змоги зачекати місяць-два,
Щоби десь призаробив чи продав мішок зерна,
А як в подвір'я вступали тих учених ноги,
Тоді ти визнав, хто вони і які в них роги.

Чи тобі щось залишилось визимувати родину,
Про те не дбали вони, а забирали останню зернину.
Приписали їй гурт гусей, що паслися на ставках,
Бо недаром штани дерли у вищих школах по лавках.

Тут може би рядок лишив, но що правда то не гріх,
Але в той час так то було, то не жарти і не сміх.
Не соромився й священник, коли похорон зробив,
Що гурт дітей неодітих, себе він добре оплатив.

Хто не зазнав в житті горя, спадщинує з прадідів,
Той не пожаліє сльози, ні кровавих мозолів,
Нікуди нам було дітись, а роки минали,
Неначе і не в неволі, но в недолі окупанти нас тримали.

Невмирущий рідний краю, про тебе я пишу,
Тобі волю й ліпшу долю від Господа прошу.
В мозолистій руці своїй олівець щиро держу,
О, Господи, змилосярдися, дай Карпатам свободу!

Бельгія, 1948

БЕЗКРИЛІ ОРЛИ

Що сталося тут, на землі,
Після кривавої війни,
Трупи остались в окопах,
Й невідомо, хто вони.

Ми ступаєм крок за кроком
У болотистих степах,
Збільшується число невільних
Без надії у думках.

Світ просторий і прекрасний
Та нам його не уживати,
Нам прийдеться лиш із сітки
Світле сонце виглядати.

Світле сонце виглядати,
А про долю лиш мріяти,
І про своїх рідних дома
Навіть нікому й не сказати.

Сонце від нас заховалось
Десь на далекій чужині,
Й блідий місяць затопився
У хмаристій глибині.

На погорищах ще дим кружляє,
Іскри блискають в димах,
Дощ злегенька накрапає,
Вітер шумить по плотах.

Високий пліт, колючий дріт
З вітром тайну говорить,
Земля словами не скаже,
Скільки мертвих в ній лежить.

З колючого дроту сітка
Немало бараків обняла,
В різних уніформах жовніврів
Блудних сиріт прийняла.

У воротях «солдат» стоїть,
Кріс в руках тримає,
Як гончий пес кругом себе
Пильно розглядає.

Зближається темний вечір,
Невільники гомонять,
Неначе кури в курнику
Журбою себе тішать.

Сусідні від нас бараки
Колючий дріт відділив,
Невеселий звук про «Heimat»
Вітер звідам приносив.

В другім сусіднім бараку
Гурт румунів дудроче,
А в кутку хтось із мадярів
Про Дунай собі кокаче.

В однім кінці у куточку
Досить старий чоловік
Про гори Татри розкажує
І про минулий його вік.

В нашім гнізді гурток орлів
Безкрилих тепер,
Кожний тайними думками
Надію свою підпер.

Не раз тишком заспівають:
Гори, пробудіться,
У вас гарно, у вас мило,
До вас серця рвуться!

Лягаючи відпочити
Стиха шепчуть: «Отче наш,
Не дай згинути Карпатам,
Не засни, народе наш!»

*Зі спогаду в неволі 1945 року.
Написано в Бельгії в 1948 р.*

НЕ ЗІ СНУ

Над високими горами
Місяць з-за хмар виглядає,
І на наші села в горах
Мило поглядає.

Вечірній дзвін розбудив
Усю природню тишину,
Лиш потічок шумить стиха
І приколисує до сну.

Затихає вітер в горах,
Золотіють луги й ліс,
Звізди блискавки пускають
До спадущих водних сліз.

Ніч покрита темним крилом
І милим сном заснув гай,
В серці любов розвинулась
До вас, луги й рідний краю.

В тих хвилинах серце моє
Спочиває благим сном,
А всі думки про вас, Карпати,
Хоть не бачу вас оком.

Пригадую про вашу любов,
Яку в серці я відчув,
Де я родився і виріс
Й материнську мову почув.

Неначе бачу вас, дорогі
Гори, ліси і луги,
Не зі сну я пригадую,
А з сердечної туги.

Місяць уже ізмучився
Й відпливає спати,
А зі сходу сонце сходить,
Мені треба встати.

1949 р.

ОДНЕ СЕЛО

Між лісистими горами
В долині полянка,
Там зливаються води
Річки Уж і Ублянки.

І потічок Завосинський
По камінях там шумить,
Перед мостом в Ублянку
Свою воду заносить.

Через полянку дороги
Наче чорні ленти темніють,
Залізна дорога й кам'яна
Горбки розділяють.

Мости зв'язують дороги,
А дороги — містечка й села,
Там, де живуть наші предки
Від часу поселення.

В однім кінці того села
Два кладбища угніздилися,
Де не лише наші рідні,
Але й неznані похоронилися.

З тих двох одне кладбище,
Де лише воєнні лежать,
Більше половини хрестів
Без імен в землі стоять.

Серед села церква з вежею,
Де гучні дзвони висять
І щоранку і вечором
Природний сон розбудять.

І у школах дзвінки дзвонять,
Просять до науки,
Любов, єдність нам допоможуть
Розв'язати руки.

В другім кінці того села
На горбочку монастирь,
Де щосвята і неділі моляться,
Що Господь Бог наш пастирь.

В селі живуть християни,
Як овечки в полі,
Рідну мову уживають,
Но не мають волі.

І не одне подібне село
На полянках чи в лісах,
Де безіменні хрести стоять,
Слава й воля в небесах.

1949 р.

ДРУЖЕ МИЛИЙ

Знаєш добре, друже милий,
Яка доля була в нас,
В недостатках затискали,
В горю минав юний час.

Видно, судьба так судила
Всі перелази ламати,
Блудом іти в чужий світ
І притулку там шукати.

Нове життя на чужині
У язичній німоті,
Прийшлося мені будувати
Відцураній сироті.

Не раз серце затискають
Тяжкі болі від журби,
Думки летять у рідний край,
Де волю мають вітри.

Де під горбком рясні верби
На млин похилились,
Срібні блески водоспаду
З промінням злучились.

Там хатина мохом вкрита,
Верх вбік похилився,
Там я прожив юність свою,
З недостатком бився.

Там я лишив свій юний цвіт,
Своїх рідних і друзів,
Гори, ліси і потоки
І чарівний пташиний спів.

Не раз і сльози блиснуть в очах,
Десь у затишку в самоті,
Життя моє на колесах,
Доля — в діравому мості.

1953 р.

ОДНА МАТИ

Одна мати може бути
Породна дитю,
Одна мова може бути
Рідною в життю.

Не відчувайте другу матір
І не славте статуї,
Розбудіться в своїм серцю
Про материнські болі.

Не кидайте у могилу
Живую істоту,
В котрій серце тріпочеться
За будучність — ціль святу.

Мати ж вас не цурається,
Мати вас кохає,
А чужина, як та мачуха
Сили й надії відбирає.

Віддай любов і пошану
Своїй рідній матері,
А відважність і боротьбу —
Своєму краю і землі.

1954 р.

ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

Рідні і друзі свічки палять
Та сідають вечеряти,
А я сумний на чужині
І змучений мріяти.

Щедрий вечір колядують
В наших рідних селах,
В моїх грудях серце рветься,
Сльози блистять в очах.

Ще дотепер блідий місяць
Потішав надію мою:
Прийде зміна, ти вернешся
До свого рідного краю.

Як день і ніч проминали
І не один рік минув,
А за нас в далекій чужині
Здається, і Христос забув.

Ми Христа не відцурались
Й щодня молимося Йому
Дай нам силу й терпеливість
Дочекати свободу.

Місяць в хмарах затопився,
Сніг біліє на землі,
Жаль у серцю збільшується,
Тужби надію об'яли.

7 січня 1954 р.

НОВИЙ РІК

Дозвольте мені сказати:
Вітаю Вас з Новим роком!
Не марнуйте юність свою,
Бо час не поступає кроком.

День за днем скоро минає
І знову приходять Новий рік,
А нам, браття, на чужині
Очі криє тяжкий вік.

Чужина — не рідна мати
Й не лічимий її лік.
Ми згадаймо батьківщину
І минулий її вік.

Як боролись за свободу,
За що татар тіло пік,
Не вгасала в серцю вірність
Й не блудили збоку вбік.

Від вас, браття, на чужині
Часто чути пустий гук,
Коли наш рід тріпочеться,
Як ранений в полію крук.

Не забувай рідну мову
І не роби пустий скок,
А пригадай юність свою,
Де ти зробив перший крок.

Не цурайся своїх рідних,
Котрі терплять стільки мук,
А помагай, щоб вирвати
З безсердечних чужих рук.

Не продрімай ні хвилини,
Як затрублять «Струнко стій!»
То рідний край, твоя мати
Визиває в новий бій.

1954 р.

ВІНОК

Сиротою ми бували
Не одному на посміх,
Й доля від нас відцуралась,
Тихо свистав тут батіг.

Но кров наша бушувала,
Щоб не заспати навіки,
І колись сказати світу,
Що ми не сироти і не каліки.

Нова радість в нашім краю
Для всіх появилась,
Скинули ярмо з плечей,
Самостійність народилась.

Синьо-жовті прапори повівають
І образ доктора Волошина,
Про ту славу всі співають,
Навіть найменша дитина.

Вістка скоро рознеслася
По всій Україні,
Як Січовики стояли
За свої святині.

Дніпро гуде пісню дива,
Київ очі протирає,
Славних сватів з Закарпаття
З хлібом приймає.

Під прапором синьо-жовтим
Музиканти грають,
На «невістку»—Закарпаття
Вінок накладають.

1954 р.

МОЛОДИЙ КОВАЛЬ

Там за містом за поточком
Стоїть кузня під горбочком,
Старий коваль коні кує,
А помічник в огонь дує.

Їхав Іван там до міста,
По дорозі ось нещастя —
Кінь підкову загубив,
Десь у снігу затопив.

Іван крикнув: «Гов!» на коні,
Вони стали в тій хвилині,
Перед кузнею малою,
Сніг закружляв долиною.

Старий коваль заходився
Вже підкову приміряти,
А помічник поглядає,
Час комусь чари подати.

Помічник — то одиночка,
Чародійка-циганочка,
Красотою засіяла
Й Івана причарувала.

Заки коваль кув конину
Іван за той час дівчину
Пригорнув собі гарненько
І поцілував миленько.

Ще маївка не минула,
А любов в них розвинула,
В селі новини пускають,
Сватів в кузню посилають.

Дружби кузню обмаїли,
В хаті столи застелили,
Музиканти своє знають —
Все село розвеселяють.

Звук лунає за поточком,
А у кузні з молоточком
Молодий коваль коні кує,
Старий тепер в огонь дує.

1954 р.

ВУЗЛІ КРУТІ

Я на цей світ народився,
Щоби нічим не журився,
Щоб я не дбав про лінівність,
Лише повну справедливність.
Так мене рідні учили,
Бо вони мене любили.

З наукою я не дружився,
Трохи науки навчився.
Нащо мені того блуду?
Професором й так не буду.
Не хотів я й пробувати
Та в школі час марнувати.

Я не орав і не садив,
Такий сон мене не будив,
Щоб так раненько вставати
Й мозолі на руках придбати.
Хотя весна всіх будила
І до роботи просила.

Я не косив і не сушив,
Холодок мене полюбив,
Я не хотів з ним прощатись,
В полі потом заливатись,
Бо сонечко добре гріло,
А в холодку дуже мило.

За любов'ю я не гнався,
В товариство не мішався,
Нащо мені тої муки,
Триматися з кимсь за руки.
Та хто зна, що може статись,
До дівчат мені не пхатись.

Женитися я не хотів,
Щоб мені хто дудротів:
«Сюди-туди повернися,
То підстрижись, то умийся».
Я послушність добре знаю
І всіх за те поважаю.

Сьогодні я вже дорослий,
Трохи вмитий, но зарослий.
Хто на мене лиш погляне,
В його очах цвіт зів'яне.
На що здібний молодий,
Не умитий і зарослий.

Про будучність я не мріяв,
У голові вітер віяв,
Траву курив, пиво пив,
Часто до роботи зблудив.
Що родичі приробили,
То все мені залишили.

До сороківки я не успів,
Не мав часу, щоб зрозумів,
Легко прийшло — легко пішло,
І без цілі життя пройшло.
Один скаже — в веселости.
Другий додасть — у збісности.

Травою розум закурив,
Кислим пивом покропив,
А тепер щось согрішилось,
В очах пекло появилось,
До царства мене забрали,
Якісь таблетки приписали.

В білім халаті мене доглядають,
Таблетки і воду не забувають,
Облуплений, вмитий, як бурак,
З посмішкою шепочуть: «То дурак».
В моїй голові вузли круті,
Сітка, двері тут замкнуті.

1954 р.

ЧОЛОВІЧЕ НЕ ГОРЮЙ

Наварила жінка каші,
Чоловіче, не горюй,
Сама пішла погуляти,
А ти в хаті сам ночуй.

Уста блистять від помади,
Пудер поза вуха,
Пішла в корчму погуляти
Надута рапуха.

Брови чорним підмастила,
Коси підкосила,
Круглим задком, суконкою
Пишно покрутила.

Не женися, друже милий,
З красотою дівки,
Перше заглянь їй до серця,
Які там вандрівки.

З такою життя зів'яне
І винуватого нема,
Скажеш слово, вона — десять,
Вибухає, як з вулкана.

1954

ЗА ЩО БОГ ТАК ПОКАРАВ?

Листоноше в Закарпаттю, за малу заплату
Прошу занести цей листочок під горбочком в хату,
Там ти знайдеш дівчиноньку, заплакані очі
Віддай їй цей листочок в тихій, темній ночі.

Зійде сонце і освітить гори і долини,
І тоді я вернуся з далекої чужини.
В моїм серцю ти чарівним діямантом сіяєш,
Любов вірну в моїм серцю лише ти успокоїш.

Вертається відповідь з дому, рукопис чужий,
В моїх очах потепліло, а у думках страх блудний.
Про новину написали, про нещасну долю:
Твоя люба там належить, вже в царстві має волю.

В білім платтю положена, у могилі лежить,
На могилі хрест з дерева з надписом стоїть,
На могилу ясні цвіти дружки посадили,
І барвінковий вінок на хрест положили.

Старші люди відчували, що нещастя має статись,
Вже кілька днів лиш військових по горбках видати.
І це добре не стемніло, як тишину звук розбив,
Із окопів за селом ворог силу проявив.

Мале село свідком було зустрічі ворогів,
Смерть з косою розгулялась, як барабан забубнів,
Не заснули люди в селі, від гармат і блискавок
Задрожала вся долина, кров спливала у ставок.

Як гармати заревіли за селом з окопів,
Кінець світу, кажуть люди, зблизився з усіх боків.
Засвистіли ясні стріли, нікуди сховатись,
Ні у царство, ні у пекло прийшлося приготуватись.

Безліч трупів на землі. Почало світати,
Хто ще в силі помагає ранених збирати.
Стихли постріли гарматів, дим над селом закружляв,
Заплакали люди в селі: За що Бог так покарав?

Що сталося тої ночі — ніхто не схоче згадати,
Не одне невинне тіло прийшлося поховати.
Гробар землю розгрібає на кладбищі за селом,
Могили рядом квладає і хрести з надписом.

ЯСНА ЗВІЗДА

В моїм серці цвіт надійний,
А в думках весна і рай,
Хоча усе снігом вкрите
Й замерзає весь наш край.

Найясніша зірка зійшла,
Кришталеві блискіт сніг,
Освітила всі Карпати
Й розіграла сон у всіх.

Розвіялись всі обманства
В поневолених людей,
Самостійність засіяла
До наших хатніх дверей.

На ту одну зірку ясну
Я б дивився цілий вік
І правнукам розказав би,
Що то зірка волі лік.

Не у сні я те побачив,
Бо я не спав і не дрімав,
З дурничкою не барився,
Бо старшина там стояв.

З скорострілом у окопах
Руки й ноги мерзли,
А раненько по дорозі
Ранених повезли.

Які дні до нас загостять
Після світлої зорі й ночі?
І чому та зірка ховається,
Засмутивши наші очі?

Цвіт надійний похилився,
Хоч природа розцвіла,
В моїх очах вже не радість,
Лиш шумлива темнота.

До сьогодні не відчув я,
Щоб розпишав в мені цвіт,
Моє серце замерзає,
А із крові лише лід.

ДУБ І БЕРЕЗА

Там за селом у долині,
У прекрасній гущавині,
Двоє старих виглядають,
Навколо усіх вітають.
Пташки гнізда там ховають
І все про чари співають.

Не одні там приходили,
Цілувались, говорили,
Береза й дуб про все знають,
Але тайну зберігають.
Так навчала їх природа —
Дати волю, як нагода.

Дуб на старість схаменувся
На березу похилився,
Неначе дружину милу
Обняв він березу сиву,
Пригорнув під свою опіку
Додавати старій ліку.

В землі коріння сплелося,
Як нерозчесане буйне волосся,
Гілляки вірно здружились,
Зеленим листям накрились,
Не дуже й вітру бояться,
Поскрипуючи пишаться.

Подивіться на ту дію,
На стареньких добру мрію,
Що під ними зробилося,
Як насіння розпучилося,
І стареньких потішають,
Всю долину звеселяють.

1954

НОВА МОГИЛА

За малим селом в долині
Кладбище як клітка стоїть,
Туди прийшла дівчинонька
В її серці жаль горить.

Ворог знищив хату й рідних,
Вже там спочивають,
Милий пішов в ряди стати,
В степах приймають.

Немало часу минуло,
А з степів новин немає,
Де зложив він свої кости,
Навіть ворожка не знає.

Там між двома могилами
Дівчина в снігу сидить,
З її очей сльози ллються,
Самогубство в думках горить.

Лютий мороз точить кости,
Вітер шумить по плотах,
Пропасниця трясє тілом,
Та дівчині те не страх.

«Заберіть мене в могилу,
Бо не маю долі,
Прийми мене, чорна земле,
Даруй мені волі».

Подув вітер по долині,
Задзвеніли дроти, пліт,
Впали руки на могилу,
В очах уже не сльози, а лід.

Затих голос, завмер і жаль
У тій зимній ночі,
Вітер снігом закриває
Темносині очі.

Душа тишком відлетіла,
Тіло холодніє,
Чорні коси з білим снігом
Злий вітер мішає.

Рідна мати, чорна земля,
Те тіло прийняла,
Там за селом у клітині
Нова могила стала.

«СВОБОДА»

Скажіть мені, рідні гори,
Чому сумні ваші брови,
В буйних лісах тишина,
Степи вкрила руйнина,
Голос дзвонів не чувати.
Що сталось у вас, Карпати?

Дивись, друже, зрілим оком,
Які чари віють степом,
Приколишують діточок,
Розказують їм казочок
Про просяну з маком кашу,
«Велику Русь, мамашу нашу».

Після громів і блискавок
Задимивсь увесь ставок,
Навішали чужі образи,
Виповняйте тоті прикази,
Бо у нас така свобода,
Не яка-небудь буйда.

Перехвалин повне подвір'я,
В очах темніє довір'я,
Недостатки і тут заволоділи,
Не лише старі посивіли,
Спорожніли горщики й посуди,
Бо «свободи» повно всюди.

Невеселі в нас новини,
В котрих страдають родини,
Мрії голови схилили,
Надію в сни положили,
І доля від нас відступає,
Бо свобода тут гуляє.

Невеселі ми в тих виборах,
Що робиться в наших заборах,
Будь веселий, но не співай,
Бо заходне з медом чай,
Оглянешся, ярмо в руках,
Заплакала доля в думках.

Ми нерухомі тут стоїмо
І скалисті зуби строїмо,
Поглядаємо на землі царство,
На чудове в нас обманство,
Де свободу виславляють,
А крок вільности не мають.

1954

СТАРИСТЬ

В наших планетнім подвір'ю
Як в морю, так і в камінню,
Все, що росте, то й старіє,
Здарма про будучність мріє,
Старість знищить мрію й волю
І прекрасну красу й долю.

До сьогодні невідомість,
Звідки з'явилася старість
І кому вона тут потрібна,
Хотя справна, всюди здібна,
Лише чекає на свій час,
Щоби обвинути нас.

День і ніч у нас минає,
Старість тайно угощає,
Хотя ніхто її не хоче,
Вона дружно залоскоче.
Юність мусить відступати,
Бо не в силі воювати.

Старість відома всьому світу,
Без запрошення й привіту,
Без милосердя і злоти
Зачне нищити юности.
До помочи нікого не питає,
Свою справність виповняє.

Хто доживе до старости,
Не помагають і якости,
Серце тяжко постукує,
В легенях повітря бракує.
Старість бере в свої руки
На різні недуги і муки.

Старість росте без насіння,
Без любови і спасіння,
Хотя природа пишиться,
Но будучність коротиться.
Починає в'янути увесь цвіт,
Хто доживе до тих літ.

Старість — сила невидима
Та кожному перед очима.
Повна відваги і смілости,
Безсердечно кришить кости,
Красу в зморщини вбирає,
Крижі вдвоє загинає.

Нема в світі того ліку
Проти старостиного кроку,
Ні лицарі, ні герої,
Ні вогняні гострі зброї.
Старість не знає, що то страх,
Вона має вільний шлях.

Не думай старість купити,
Чи багатством підплатити,
Обманути чи втопити,
Ні морозом морозити,
Бо не зможеш зволодіти,
Ніколи вже відмолодіти.

Старість всюди знаходиться,
Но ніде вона не славиться,
А хто з нею стрічається,
Той лагідно підчиняється
Під її права і волю,
Бо не має іншу долю.

Всім прекрасна та новина,
Поки старість невидима.
Будь в здоров'ю й веселись,
Ніколи старших не соромись,
Бо ще хвилинка, може дві,
І ти будеш у тій судьбі.

Старість тайности не має
І нікого не кохає,
Справедливість добре знає,
Хотя науки не має,
Бо не живе і не вмирає,
Лише ім'я «старість» має.

1954

ТАМ ЗА РІЧКОЮ

Там за річкою, в зеленім гаю,
Там я з миленьким сиділа,
А з його очей чорно-чорнявих
Велика любов сіяла.
Він мене мило обнімав,
До серця свого пригортав,
Цілував щиро
Та кохав мило
І в очі мої заглядав.

Мене матуся упоминала,
Щоби я серце не утопляла,
Часи тепер не до любови,
Про війну ідуть розмови.
Але я її не слухала,
Бо його вірно кохала.
Він був миленький,
Мені вірненький,
Я йому серце віддала.

Зелень зів'яла, снігом покрилась,
А серце тужить і страждає,
Бо мій миленький, чорнобривенький
Скоростріл в руках тримає.
Десь в горах високих
Чи в степах широких
За наші права і за волю
Відважно стоїть до бою
Десь в окопах кам'яних.

1954

ПІД ХУСТОМ

В селах бубни забубніли,
Рознесли новини,
В серцях вогонь розгорівся
Борцям України.

Біля Тиси земля дрижить,
Кров завзята грає,
На ворогів безсердечних
Січ зброю тримає.

В темній ночі побережжя
Блискавка збудила,
До окопів січовиків
Куля загостила.

В річці Тисі хвилі грали
З кров'ю і сльозами,
Ворог пильно постарався
Підплисти човнами.

Скоро рано на дорозі
Коні тягнуть гармати,
Ворог, як ті мурашки,
Вступають в Карпати.

Темні хмари розірвались,
Дощем заливає,
Заплакала рідна мати,
Мало дітей має.

Вітер потряс деревами
За Хустом в долині,
Там висіли тіла синів,
На смуток родині.

Слава у світ рознеслася,
Кров кипить до помсти,
За вас, сини Закарпаття,
За могили і хрести.

1954

ПРОБА ЛЮБОВИ

З далекої чужини, із закопів кам'яних
Про любов хотів я взнати з колись очей сльозаних.
Нареченій листа вислав про сумну новину:
Куля руку усмертила в бою за родину.
Якщо вернуся з чужини будучність складати,
Чи можу я на твій палець перстень надівати?
Не дуже я здивувався, коли відповідь дістав,
Не про одні зміни в житті я в книжках колись читав.
Пройшла зима, пройшло й літо, осінній вітер подув,
Слава Богу, я здоровий із чужини повернув.
Понад вечір в малій хаті появился дивний знак,
Як русалка з'явилася загоїти той боляк.
Не обманець я в любови, я лише пробу зробив,
Що б сталося, коли б дійсно напівздоров'я згубив?
Де твої слова присяги й поцілунків без числа,
Сльози лились на прощання, як вода із джерела.
Забула слова присяги, заміняла і любов,
До других очей всміхнулась, щоб цілуватися знов.
В тебе серце розтаяло, як весною білий сніг,
Покидаю тебе на все, не одному на посміх.

1954

СУДЬБА

Заверюха судьбу принесла,
«Орел з хрестом» надлетів,
Забрав молодь із собою,
Поїзд жалібно засвистів.

В темних ночах на чужині
Окопи копають,
В голоді і холоді
Кров'ю відкашлюють.

На холодній землі лежать,
Доц тіла вмиває,
Бездоглядним ніч осіння
Ніж в серця встромяє.

Нащо Бог світ сотворив,
А правди немає,
За що молодь у неволи
В муках потопляє?

Скільки дерев по лісах
Буря повалила,
Скільки батьків й матерей
З дітьми розлучила.

Скільки квітів у садах
Від суші зів'яло,
Скільки з тих дітей в чужині
З голоду пропало.

Ніхто відповідь не має,
І не хоче знати,
Бо про таку долю життя
Нелегко й згадати.

1954

ЧАЙКИ

На Дунаю човни пливуть
Й розривають хвилі,
На бережку чорноброва
Поглядає на хмари сиві.

Чайки летять за човнами,
Свою пісню крячуть,
Молоденькій чорнобровій
З очей сльози течуть.

Задимлені човни, чи ви, чайки,
Занесіть мене в чужину,
Ви забрали миленького,
Я тут сама гину.

То не ми його забрали,
Лютій ворог надійшов,
Не лиш тобі в нашім краю
Таке горе винайшов.

«Орел з хрестом» всю кров випив,
Висушив тіло молоде,
В нас на човнах свої права,
Кинуть у воду, хай мокне.

Хвилі свої зуби мають,
Добре до всього кусають,
Риби й чайки куски збирають,
Навіть сліду не лишають.

Чайки летять і все крячуть,
Вітер хвилі розганяє,
А дівчина біля води
Рясні сльози витирає.

1954

НЕ МАЮ СПОКОЮ

Заховалось сонце за високі гори,
Соловейко голосив про любовні чари,
В садку на прощанню дівчина плакала,
З милим поцілунком серце розірвала.
Не боротьба, а судьба розлучила нас тоді,
Журба в серці збільшується, життя в'яне в чужині,
Не в неволі, а в недолі в чужині остався,
І здається, що я на все з нею попрощався.
Закружляли хмари й дощем поросили,
Опустіли стежки, куди ми ходили,
Лиш на серці рана смертельна осталась,
Бо в безоднім морі й надія втопилась.
Скільки я уже не спав, передумав думок,
Все за той чарівний, милий поцілунок,
Все б хотів дивитись в її карі очі,
Не маю спокою ні вдень, ані вночі.

1954

НЕДОКУРОК

Там за селом, у долині
Тополі шумлять,
В закуреній малій корчмі
Зажурено мужчини сидять.

Туди зайшов один старий,
Без руки правої,
І збирає недокурки
З брудної підлоги.

Як підняв він недокурок
Й до уст притуляє,
І трясучими устами
До всіх промовляє:

«Вороги на нас наступають,
Правду й волю відбирають,
Про яку ми тут мріяли
І не прийшлося, щоб ославляли.

Найлюбіші наші діти
Січовиками себе назвали,
І за правду у боях
Життя дарували.

За межами земля дрожить,
Україна кров проливає,
Мати плаче, мати просить,
‘Недокурок догорає’»

Знову в’януть наші мрії,
Вас не дочекались.
Рясні сльози з його очей
По зморщинах лялись.

Срібна сльоза. Жива сльоза
Дивиться по всіх,
Неначе просить: пробудіться,
Бо горе — не сміх.

Пробудіться, рідні браття,
Досить жалю й мук,
Помагайте, щоб вирватись
З безсердечних чужих рук.

1954

ГОРДИСТЬ

З верби листя відлітає,
Потік тужливо шумить,
На бережку під вербою
Дівчина сама стоїть.

Заскрипіли старі верби,
Злий вітер гуляє,
А дівчина рясні сльози
З обличчя втирає.

Видно старість на обличчі
Зморщини малює,
Сивий волос між чорними
Гордо виблискує.

В'яне краса,
Гордість похилилась,
Сумна думка у клітинах
Блиснула, з'явилась.

Були хлопці, як соколи,
Сватів присилали,
Хотя гарні, но бідненькі,
З гарбузом вертали.

Гордість мене обманула
І знищила життя моє,
Казковий принц не існує.
І любови не дає.

Немало тут води сплило,
Вже й верби схилились,
І здається «добрі» люди-сусіди
Від мене відсторонились.

Нема до кого усміхнутись,
Ні з ким говорити,
Ні мамою, ні вдовою
Прийшлось мені жити.

1954

ГРІМ ЗАГРЕМИТЬ

Десь далеко, в темних хмарах
Сильно заgrimіло
Й блискавкою нашу землю
Весною нагородило.

Як нам мило привітати
Весну й Воскресіння,
Час братися до роботи
Садити, чи сіяти насіння.

Не було часу оглядатись
У прекрасних літніх днях,
Вдень у поті утоплюлись,
А вночі в чарівних снах.

Ще недавно в сінокосах
Сонце нас не соромилось,
Чудовий запах розносився,
Як скошене сушилось.

Тут здається, що учора
Воскресіння прославляли,
Прапори високо піднесли
І *«Ще не вмерла»* співали.

За що нам так засудили,
Що нам і не снилось,
Весна, літо й наші мрії
Неначе скопилось і засушилось.

Ліс похилив коси жовті,
Пташки відлітають,
Воля, радість в нашім краю
Поволи присипляють.

Все накрилось снігом білим,
Відпочиває, неначе спить,
Лише вітер з деревами
Про якусь тайну шумить.

Потоки вкрили очі ледом
І стихенька там журчать,
Усміхнеться й до нас доля,
Блискавка, сонце з сну пробудять.

Грім загремить в знак весни,
І розцвіте увесь наш гай,
І сповняться наші мрії,
І воскресне рідний край.

1954

СЛАВНИЙ ПОХІД

Між високими горами
Села угніздилися
І хитрими окупантами
Неволею гостилися.

В хати сонце не світило,
Бо вікна маленькі,
Щоб приснули наші діти
На землі рідненькій.

Блідий місяць з-поза хмар
Поглядав на муки,
Що робили із народом
Ненажери-«круки».

Нашу долю, наші права
В неправду обвили,
Без підписів і без свідків
Собі присудили.

Там джерела Карпатських рік
Вже сотнями літ шумлять,
І козацька кров завзята
Кипить в серцях немовлят.

Настав ясний день для нас
Воля усміхається з очей,
Стоять в рядах до визволення
Скинути ярмо з плечей.

Славний похід по дорозі
Розбудив наші серця,
Самостійність засіяла
З Закарпатського вінця.

1954

ВАСИЛЬ

В своїй хаті своя доля,
Василь добре знає,
І тому він всі родинні
Справи заслоняє.

В красавицю він влюбився,
І у церкві присягав,
В білім платті чорну душу
Він не видів... Чи не дбав.

Завзята зима з'явилась,
Вітер гуде по вікнах,
Василь дрова в хату носить,
Щоб заспокоїти страх.

У Василя жінка мила,
Вона дає весь приказ,
Василь лише виконує,
Щоб подружжя не розтряс.

Тут-там сусіди зійдуться,
Говорять і жартують,
В корчму підуть, погуляють,
Життя не марнують.

Чи то зима, чи то літо
В хаті і в подвір'ї,
Василь гнеться під ярмом
В свято і в неділю.

Задуманий ходить він,
Бо відпочинку нема,
А жінці все негода,
Бо в неї горщик без дна.

Тихий вечір нагадав:
Час відпочивати,
По вечері жінка дала
Начиння втирати.

І в постели неспокійність:
Ой, Васильку, пригорнись,
Ніч чарівна, но коротка,
Не просипляй і не соромись.

«КОСАРИ»

Долиною косарі йдуть,
Коси від сонця блистять,
Трава й квіти колишуться,
З вітром тайну говорять.

Бережися, луже-друзе,
Бо косарі ідуть,
Скосять зелень, красу твою,
Горе тобі принесуть.

Поступають крок за кроком,
Коси свистять по траві,
Накривають нашу землю,
Неначе червоні мурав'ї.

Що не скосять то ізбродять,
Різними ногами,
І твоє прекрасне обличчя
Вкриють руїнами.

Нові цвинтарі збудують,
В прекрасному гаю,
Збільшується сиріт і вдовиць
В нашім ріднім краю.

Бережися, квітучий цвіте,
Щоб свідком не бути.
Від обманства і насильства
Наслідство не здобути.

Незаміжні і вдовиці,
Щоб не придбали дітей,
І не ходили на вечорниці
Виплакувати своїх очей.

Стережіться, добрі люди,
Від того насіння,
Щоб до крові не вколось
Наше покоління.

Щоб не в'янув наш молодник,
Поки ще слабенький,
І не міняв природний цвіт
В чужий, червоненький.

Не дозволюмо в наших степах
Закорінити насіння,
Бо не зможемо заспівати
Пісню Воскресіння.

Косарі махорку крутять,
Співають «Катюшу»,
І нікого не шанують,
Ні собачу душу.

Пробудися, луже-друже,
Бо косарі ідуть,
Скосять зелень, красу твою,
Горе тобі принесуть.

1954

ТЕМНІЮТЬ ГОРИ

Темніють гори в тумані,
Дим підноситься з вогню,
Стрільці з човнів вискакують
На ворогів до бою.

В стрільцях відважність грає,
Помста горить у очах,
Скоростріли наповнені
У скалистих закопах.

Вітер дує понад гори,
Ліс шумить, земля дрижить,
На долині біля річки
Ранений стрілець лежить.

Твердий камінь під ним стогне,
Потік бурхливо шумить,
Дощ вмиває його тіло,
Кров до річки заносить.

Заніміли звуки в степі,
Дим накрив темним крилом,
Мертве тіло на березі
Чорний птах клює клювом.

1954

ВІДВАЖНІСТЬ

Я не поет і не письменник,
І ніякий не провідник,
Щоденний хліб здобуваю
Як безфаховий робітник.

Я хотів би пригадати
Про незарослий наш хідник.
О, Господи, направ на стежку
Наш цвітущий молодник.

Помста кипить в нашій крові
То за рідних, то за діброви,
Лише відважність не втрачаймо
Та все вперед поступаймо!

Пригадаймо предків наших,
Як давали колись каші,
Як ворогів годували,
Без штанів з подвір'я гнали.

Гайдамаки із киями,
Гуцулоньки з сокирами
За свої права і волю
Всі відважно йшли до бою.

Не раз дрожали наші степи,
В крові купались «недотепи»,
Молодь вірно помагала,
Пісня за волю лунала.

Де поділись такі нині,
Щоб стояли за святині?
Одягають дивні плаття,
Завмирає в нас завзяття.

Що станеться з наслідків,
Як не буде ніяких свідків,
Двері й уста відчиняти,
Нам всім про те треба дбати.

Шаблі, килі і сокирки,
Ходім разом на «підпеньки»,
Та берім внуків з собою,
Стежку вкриєм свободою!

РІДНІ БРАТТЯ

Скажіть мені, рідні браття,
З високих гір Закарпаття,
Чому мало про вас чувати
І все менше вас стрічати?

Може з дороги згубились,
По чужині розблудились
Й відцурались від Карпат,
Де лишився рідний брат.

Станьте в ряди, дорогії,
Хай всі визнають наші мрії,
Хай побачать, що живемо,
За своє в ряди стаємо.

Рідна мати до нас усміхнеться,
Що нас злий сон не береться,
В серцях любов розцвіте,
Єдність, сила — понад все!

1954

МУХА В ХАТІ

Летить з вітром заверюха, залетіла в хату муха,
Бабка за мітлу узялась і за мухою погналась.
Наповнилась бабка злоти: «Поламаю тобі кості!»
Заскреготіла зубами, земля дрожить під ногами.
Прийшов сусід з патином, роззявив рот під вікном
І закричав на старуху: «Я заб'ю прокляту муху!».
Сусід до хати вступив, махорку в папір скрутив,
І по кутках розглядає, за бутылочку сягає.
«Бабко сідай, не мотайся, налий в стакан, успокойся,
Муха з хати не втече.» Водка по бороді йому тече.
Бабка мітлою махає, злість милосердя не знає,
Сусід димом закурив й дві-три чарки вихилив.
Муха бачить, біда тисне, час від часу мітла свисне,
Тут приходиться кінець віку, без спасіння і без ліку.
Залетіла муха в горщик, де колись був з м'ясом борщик,
Бабка кричить: «Ось там, там, там я тобі масти дам!»
Сусід почав помагати, дивно кругом розглядати,
Водка своє діло діє, в очах йому соловіє,
В сусіди сплелися ноги, видить бабка — має «роги»,
І як патином махнув, бабку між очі сягнув,
Бабка мітлу з рук пустила, сивий волос розпустила,
Звізди блиснули в очах, бабка на землю ба-бах!
Бабці темніє в очах, життя прощання в руках,
Блискавка з громом здружилась, на устах кров появилась,
З махорки дим засмердів і до горщика влетів,
Звук рознісся про «Катюшу», тут хтось віддасть свою душу.
У горщику дим кружляє, сльоза очі заливає,
З плачем просить о спасіння, в днях 1945 Христа Воскресіння.

1954

«ЯЗИЧНИЙ БАРАБАН»

В маленькій хатині довго лампа світила,
В день св. Івана жінка хлопця родила,
В наступну неділю дзвони задзвонили,
Своїм звуком усіх людей в церкву запросили.
Батько, мати і куми до алтаря приступили,
Новонародженого сина святою водою покропили.
Як священник помолився й закурив кадилом,
Родинне і хресне ім'я записали в книжку чорнилом.
Батько помер у випадку, як міст будували,
Вдова з дитиною Іванком у журбі остались.
До школи його записали і подали книжку,
Росте напівсирота, дітям на посмішку,
Не Іванком його зовуть, а «нерогатий баран!»,
І пару дітей поглядають, як на нездалий бур'ян,
Діти того і не знають, що то вони той бур'ян.
Но родичі не розкажуть про язичний барабан,
Не лише він у тій школі називається Іван,
Та лиш на нього уживають ту посмішку: Ти — баран!
Ученик він добрий в школі, та всі діти знають,
Після школи, де не піде, всюди висмівають.
Відсторонились від нього хлопці і дівчата,
Хоч у нього й залатані, та чисті штанята.
Приятелів мало має, сам в затишку бореться,
Про насмішки він не дбає, а все в книжку дивиться.
Різні часи в житті минали, поки виріс той Іван,
Не вгасала та посмішка і не зтих барабан.
Той язичний барабан сильно врісся на язик,
Ніхто навіть й не вважає, що то лише пустий звук.
Прійшов час до комісії, перед лікарями стати,
То державній прикази, кожний мусить виповняти.
Там лікарі не жартують, а роблять роботу,
Добре тебе переглянуть, чи здібний в піхоту
Як лікарі оглянули, один подав руку:
«Бажаємо тобі успіхів у військовім кроку».
Писар в книжку записав, нема що крутити,
До піхоти його взяли скоростріл носити.
Він з мамою попрощався, попрощався із селом,
Де родився і де виріс, бувши лише «бараном».
Побзд відвіз його в місто, а в касарнях уже чекали,
Обстригли жовте волосся і уніформу подали.
День за днем військової служби він набирав смілости,
Лягаючи на відпочинок без насмішки і без злости.

Був послушний і відважний в усіх військових кроках,
Весело ступав вперед з скорострілом у руках.
Підстаршинську школу кінчив, знак старшини на рукаві,
Тепер других навчає всіх законів військових.
Іван немало навчився в його час військовий,
Не лише військових справ, но і порядок цивільний,
Як зимою під снігом спить закоренистий бур'ян,
Так і в селі затих посміх, як не був тут наш Іван.
Повернувся в рідне село і мало чує ім'я Іван,
Колишнім тоном зашумів той язичний барабан.
Добре врослось в язик тих колись нечесних дітей,
Тепер знову появилось в тих самих вже дорослих людей.
Багато старших людей Івана шанували,
Звідки взявся той посміх, й самі дивувались.
Старші люди все бачили, що робиться у селі,
Тут-там пошану кинули Іванови в самоті.
Як той хлопець не старався обслужити людей всіх,
Та нічого не помогло, щоб знищити той посміх.
Бувало молоді гуртками жартують, співають,
На Івана як на сироту погляди кидають.
В дружності він визнався других шанувати,
Но славним він і там не був, то правду сказати.
Кругловате його лице із коротким носом,
Не одна дівчина всміхнулась, поглядаючи скоса.
Жовтяве густе волосся й повно знаків на лиці
Не дають йому чарувати усміх, надію дівочу.
На селянських музиках часто так буває,
Не роздумавши й по-п'яному бійка вибухає.
З дівчиною біля вікна стояв невинний Іван
Три молоді приступили і зашумів барабан.
Ніхто не знав, де навчився тої спритності Іван,
Без помилки всіх трьох зложив той «нерогатий баран».
Одного рукою, другого ногою, третього свиснув ліваком,
І ще на присутніх поглядає: хто бажає кулаком?
Те все сталося в хвилині, в старій корчмі під вікном,
Пригодилось, що навчився, будши добрим вояком.
Знайшов він собі дівчину, з котрою оженився,
Почав будучність складати в хаті, де вродився.
Його мати до невістки гарно відносилась,
Багато людей в селі з заздрістю дивились.
Приготовляються люди нового віта вибирати,
Бо хтось мусить у селі кращі порядки тримати.
На селянських виборах недовго люди шуміли,
Щоб сказати однословно, руки вверх стреміли.

По виборах страші люди вуса підкрутили,
Нового вїйта Івана з пошаною обступили.
Як пам'ятка у селі переходить з дня на день,
Такого молодого старостою не пам'ятає ні один.
Десь-колись зі сторони ще почувся звук «баран»,
Чи насмішка, чи пошана — про те не дбав наш Іван.
Яким старостою був той «нерогатий баран»
Чи з рогами, чи без рогів, він викорінював бур'ян.
Нелегко знищити в траві закорінений бур'ян
Та ще важче затишити селянський язичний барабан.
Темні хмари закружляли, снігом накрився бур'ян,
В'яне зелень, в'яне бур'ян й затихає барабан.
Прийшлося і мені кінчити свій язичний барабан,
Бо староста справедливий, не який-небудь баран.

1954

З М І С Т

Від автора	3
«Прощайте, рідні Карпати» (оповідання)	5
Закарпаття	36
Не панщина	37
Безкрилі орли	38
Не зі сну	40
Одне село	41
Друже милий	43
Одна мати	44
Щедрий вечір	45
Новий рік	46
Вінок	47
Молодий коваль	48
Вузлі круті	50
Чоловіче, не горюй	52
За що Бог так покарав?	53
Ясна зірка	54
Дуб і береза	55
Нова могила	56
«Свобода»	58
Старість	60
Там за річкою	62
Під Хустом	63
Проба любови	64
Судьба	65
Чайки	66
Не маю спокою	67
Недокурюк	68
Гордість	69
Грім загремить	70
Славний похід	72
Василь	73
«Косарі»	74
Темніють гори	76
Відважність	77
Рідні браття	78
Муха в хаті	79
Язичний барабан	80
Зміст	83

10433.

\$ 600